

Edv. Brandes mellem Hørup og Berg 1880-84

Af Claus Friisberg

Edv. Brandes' politiske indsats i perioden 1880-84 var med til at sætte skel i Venstre. Efter en kort omtale af Edv. Brandes' position i 1880 og hans og Berg/Hørups motiver til at indlede et politisk samarbejde behandler adjunkt, cand. mag. Claus Friisberg Edv. Brandes' indsats på Rigsdagen og ved Morgenbladet. Det påvises, at ledemotivet for Brandes' arbejde var at omforme det kulturelle miljø i Danmark, og at både indsatsen på Rigsdagen og uden for denne i virkeligheden sigter mod dette mål. Det lykkes Edv. Brandes gennem et stadigt tættere samarbejde med Hørup, der til sidst resulterer i et brud mellem Berg og Hørup/Brandes, at komme til at stå i et europæisk venstreparti, der bedre var i overensstemmelse med hans synspunkter.

I. Indledning

Under Det forenede Venstres kamp i 1870'erne for at opnå anerkendelse af folketingsparlamentarismen måtte Venstre ikke blot kæmpe på den politiske front – ved f. eks. at hverve sig flere og flere mandater i folketinget – det måtte også sætte ind på den kulturelle front. Det skyldtes, at Højre som begrundelse for at beholde regeringsmagten ikke blot anførte grundlovens ord, at kongen var frit stillet ved valg af ministre, men også slog på, at det aldrig kunne gå an, at Venstre kom til magten, for det første fordi partiet var for ensidigt: det bestod jo næsten udelukkende af bønder, for det andet fordi Venstre var uden den dannelse og indsigt, der var nødvendig for at lede et lands regering og repræsentere det udadtil.

Venstre måtte søge at imødegå denne kritik. Et af forsøgene herpå var alliancen med Edv. Brandes. Han stod omkring 1880 som leder af Det litterære Venstre. Denne bevægelse bestod af folk, der tilsluttede sig de ideer, Georg Brandes havde gjort sig til talsmand for i sine forelæsninger over hovedstrømninger i det nittende århundredes litteratur. Det litterære Venstres modstander var den samme som Det politiske Venstres: det nationalliberale borgerskab, der var gået hen og blevet konservativt, men oprindeligt havde de to partier ikke noget med hinanden at gøre. Siden 1879 havde en tilnærmelse dog været igang. Det litterære Venstres

organisator var Georg Brandes' yngre broder Edv. Brandes¹, der foruden at være kendt som den ældre broders trofaste væbner havde skabt sig et navn som dramaturg gennem oversættelser af indiske skuespil, gennem teateranmeldelser i *Morgenbladet* 1875-77 og gennem skuespillerkarakteristikker i »Det nittende Aarhundrede«².

I juli 1880 nedlagde en venstrefolketingsmand, der var valgt på Langeland, sit folketingsmandat. På venstrelederen Chresten Bergs opfordring stillede Edv. Brandes op og vandt ret overlegent over sine modkandidater, selv om de politiske modstandere havde søgt at vende stemningen imod Edv. Brandes ved at henlede opmærksomheden på hans ateisme og fremmedartethed (han var jøde)³.

Oprindeligt var Edv. Brandes ikke tilhænger af Det forenede Venstre. Det, der frastødte ham, var, at Venstre var et kristeligt parti. Efter hans mening var det parti kun et sandt venstreparti, der var modstander af ortodoksien. I en anmeldelse af et fransk skuespil i 1876 skriver Edv. Brandes f. eks.: »Det danske Venstre har en religiøs grund, medens det franske er fritænkerisk, og derfor er det, at legitimisterne her i stykket opstiller som deres hovedsætning, at troen er det politiske og sociale grundlag, hvad demokraterne af al magt bekæmper, . . .«⁴. Et brev til vennen J. P. Jacobsen vidner om, at Edv. Brandes' sympati ligger hos den franske opfattelse af Venstre/Højre⁵.

Edv. Brandes er naturligvis tilhænger af den ældre broders ideer, men nogen fuldkommen identitet er der dog ikke mellem de to mænds opfattelse, idet den for Georg Brandes karakteristiske individualisme får en anden betoning hos Edv. Brandes. Der er ikke nogen tvivl om, at helten i Edv. Brandes' skuespil »Lægemedler« giver udtryk for Edv. Brandes' hovedopfattelse, når han siger: »Jeg har kun søgt at fjerne, hvad der skadede. Det er lægens hele kunst. Det øvrige råder naturen for.«⁶ I dette

1. Det moderne Gennembrud, 289 f, Levned, bd. 2, 164 f. En række breve vidner om Edv. Brandes' ledende rolle ved udformningen af Det litterære Venstre: BBB/ bd. 2, 475 f, 26. dec. 1876 til J. P. Jacobsen, Edv. Brandes til Erik Skram 11. dec. 1879. NKS 4500V. KB og BBB, bd. 2, br. 93 til Jacobsen.
2. Schyberg, 270 ff giver en redegørelse for dramaturgen Edv. Brandes. Skuespillerportrætterne, der oprindeligt blev trykt i tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede*, er samlet i bøgerne *Dansk Skuespilkunst* (1880) og *Fremmed Skuespillerkunst* (1881).
3. Valgkampens forløb fremgår af *Morgenbladet* 14., 17., 21. og 24. dec. 1880. Edv. Brandes fik 1133 stemmer og redaktør H. Wulf (H) 396 ifølge Valgene til rigsdagen, 138 f. En samlet skildring af opstilling og valg af Edv. Brandes er givet i *Kulturkampen*, bd. 2, 121 ff.
4. Mgbl. 26. februar 1876.
5. BBB, bd. 2, br. 29 fra EB til Jacobsen.
6. *Lægemedler*, s. 135.

ligger egentlig hele bevægelsens program: de forhold, der dannede en barriere for menneskets frie udfoldelse, skulle bekæmpes. Samtidig stilles der ikke noget positivt op til erstatning for det, der skal fjernes: når man har fået has på råddenskabene i form af ortodoksi, borgerlig bigot moral, begrænsninger i ytringsfriheden osv., skal alt nok gå på bedste måde. På den anden side var Edv. Brandes ikke en større individualist og liberalist end, at han havde en udpræget sans for og interesse i samfunds-anliggender. Han taler selv om en samfundsdrift, der var ham medfødt ⁷. Desuden havde han en udpræget forståelse for, at man måtte organisere sig: man kan have aldrig så meget ret, det nytter ikke, hvis det er de andre, der sidder på magtapparatet ⁸. Dette er forklaringen på, at Edv. Brandes kunne slutte sig til Det danske Venstre trods de forskelligheder, der var mellem partiets og hans egne synspunkter.

Det var Berg, der havde taget initiativet til opstillingen af Edv. Brandes, og det var i Bergs gruppe: Folketingets Venstre, at Edv. Brandes indtrådte efter suppleringsvalget. Berg var kommet ind i politik kort efter 1864-krigens ophør, og takket være sin store indsigt, sit store konstruktive arbejde, sin enorme selvtillid og åbne udadvendthed fik Berg så hurtigt en fremtrædende position, at han allerede o. 1870 stod som den ledende venstrepolitiker. Imidlertid var Bergs position blevet noget svækket efter det første provisorium i 1877: et flertal i partiet under ledelse af Frede Bojsen havde sluttet forlig med de mere forhandlingsvenlige kredse i Højre for at undgå et nyt provisorium i 1878. Dette havde Berg været en skarp modstander af, fordi det betød, at kravet om folketingsparlamentarisme blev skudt i baggrunden. Og resultatet var blevet, at Det forenede Venstre var blevet sprængt i to grupper: Det moderate Venstre og Folketingets Venstre under Bergs ledelse.

Bergs motiver til at indlede et samarbejde med Edv. Brandes var mange. Venstre havde brug for kultur, dannelse og intelligens for at sprænge Højres kultur- og dannelsesmonopol, og hvad var da mere naturligt end at knytte det litterære parti til sig, der var kommet i strid med den dannelse, der støttede Højre. Man kan spørge, om der ikke eksisterede et fælles idégrundlag mellem Edv. Brandes og Berg, der gav de to mænd et interessefællesskab, selv når modstanderen var besejret. Var der et sådant, var det i alt fald meget spinkelt. De hyldede begge et frihedsideal, og det betød, at de begge kunne anvende Grundtvigs ord: frihed for Loke såvel som for Thor ⁹. Berg var ikke i tvivl om, at fri-

7. Marcus Rubin, bd. 2. br. 316 til Rubin fra EB.

8. Ude og Hjemme 11. marts 1883. Anmeldelse af Ibsens skuespil »En Folkefjende«.

9. Berg gjorde det under debatten om en bevilling til den naturalistiske forfatter

tænkerne skulle have lov at være i landet, og han kunne ikke se, at der var noget forkert i at slutte forbund med en fritæinker. Brandes var heller ikke så intolerant, at han ville berøve nogen retten til at være troende¹⁰. Alligevel var deres enighed vel mere af teoretisk art, og det skyldtes, at medens Loke for Berg var fritænkeriet, var Loke for Brandes derimod kristendommen. I praksis gav det den forskel mellem de to mænd, at Berg fandt den position, de kristne havde i landet, helt naturlig, medens Brandes mente, at før de kristne var trængt et godt stykke tilbage, ville der ikke blive ligeret mellem troende og ikke-troende.

De grunde, der fik Berg til at hverve Edv. Brandes som forbundsfælle, har også været ledende for Hørup. Hørup var kommet ind i folketinget i 1876, og medens sprængningen af Venstre i 1878 havde betydet en svækkelse af Bergs position, gavnede den Hørup, der kom til at stå som den ledende politiker efter Berg i Folketingets Venstre. Den position, som Hørup havde o. 1880, havde han ikke så meget vundet sig gennem sagligt og konstruktivt arbejde i folketinget som gennem den agitation, han havde udfoldet både mundtligt og skriftligt med sigte på at mindske Højres overlegenhedsfølelse og styrke Venstres selvbevidsthed.

I modsætning til Berg var Hørups interesse i en alliance med Det liberale Venstre ikke blot den negative, at de var modstandere af national-liberalismen. Edv. Brandes og Hørup var enige om, at den romantiske digtning var udtryk for en reaktionær ånd, fordi den tids digtere flygtede bort til drømmenes verden. Derfor var denne digtning i virkeligheden en støtte for dem, der ønskede at holde befolkningen nede i åndeligt formynderkab. Kravet om, at der kom en digtning, der behandlede samtidens problemer, var ensbetydende med et anslag mod det konservative regimente. Brødrene Brandes og Hørup delte altså den anskuelse, at en ny realistisk kultur måtte afløse den romantisk-idealistske, ganske enkelt fordi den gamle kultur støttede reaktionen¹¹.

Sophus Schandorph: Berg, 85. Edv. Brandes under valgkampen. I BBB, bd. 2, br. 32 24. septbr. 1880 til Georg Brandes skriver EB: »Du skulle have set mig i en krostue mellem transtøvlede bønder . . . udbringende Langelands skål med afbenyttelse af Grundtvigs fire verslinjer.« Det kan vist ikke være andre end de verslinjer, der indeholder: Frihed for Loke såvel som for Thor.

10. Jfr. Edv. Brandes' erklæring på valgdagen, at han forlangte den samme respekt for sin egen tro som den, han ville yde andre. Mgbl. 24. sepbr. 1880.

11. Edv. Brandes forfægter synspunktet i en artikel om P. A. Heiberg i Morgenbladet 22. marts 1883, hvor det bl. a. hedder om Heiberg: »Han var politikeren i litteraturen, og det er mere end et tilfælde, når Steffens og Oehlenschläger straks efter hans bortrejse indvarsler det nye århundredes rent æstetiske upolitiske og loyale litteratur, der passede til folkets fjottede forgudelse af Frederik d. Sjette.« Om Hørup jfr. note 13.

Edv. Brandes og Hørup kunne heller ikke blive uenige om, at grundtvigianisme ikke var vejen frem, fordi den i realiteten var romantisk og idealistisk ¹².

Læser man imidlertid Hørups politiske tilbageblik fra 1884 nøjere, vil man se, at Edv. Brandes og Hørup trods alt ikke er to alen ud af ét stykke. De forstod nemlig noget forskelligt ved realistisk kultur. For Hørup betyder det en kultur, der bygger på bøndernes fornuftsbetonethed, på deres praktiske sans. Egentlig afviser han enhver form for æstetik, også den, Edv. Brandes repræsenterer, fordi den er skadelig og udpiner folket ¹³.

Når Hørup alligevel kan slutte forbund med den moderne digtning, er det, fordi den alligevel smager af fugl, dvs. at den er et mindre onde end den romantiske digtning, betyder en bekæmpelse af denne og har navnet tilfælles med, hvad Hørup forstår ved realisme. Edv. Brandes anså selvsagt ikke politikken for det æstetiskes afløser. Og han deltog selv i »det afsindige postyr« over en ny skuespiller.

Det er en almindelig opfattelse, at det var Hørup, der var den drivende kraft blandt politikerne ved udformningen af alliancen mellem Det litterære og Det politiske Venstre. I virkeligheden var det Hørup, der skubbede Berg frem, hedder det ¹⁴. Meget taler imod denne opfattelse. Hørup havde engang i begyndelsen af 70'erne haft et sammenstød med Georg Brandes, hvad Hørup ikke glemte så let ¹⁵. I brevvekslingen mellem brødrene Brandes fremtræder Hørup som den, der tager »løftelsen« fra Edv. Brandes, og som i det hele taget giver anledning til en vis irritation ¹⁶.

Skønt der o. 1880 ikke i ideologisk og kulturel henseende er helt så megen overensstemmelse mellem Hørup og Brandes, som en senere tid uvilkårligt har troet, skønt Hørup havde haft et sammenstød med Georg Brandes og i brevene optræder som den mistænksomme, der nidkært vogter over sine rettigheder, beviser dette dog ikke definitivt, at Hørup ikke var den virkelige skaber af alliancen. Imidlertid har Edv. Brandes selv i en kronik fra 1922 oplyst, at Hørups ord, at Det litterære Venstre var en himmelens manna, giver et fejlagtigt indtryk af, hvad der virkelig fore-

12. Edv. Brandes: artiklen om Grundtvig Mgbl. 9. septbr. 1883, hvor det hedder, at grundtvigianismen udspringer af reaktionen i det nittende århundredes første halvdel mod det attende århundredes frisindede anskuelse. Hørup: Grundtvigianismen er »den gamle, fantastiske kulturs spildevand.« Skrift og Tale, bd. 1, 9.

13. Skrift og Tale, bd. 1, 8 f.

14. Berg. 84 f, Kulturkampen, bd. 2, 123.

15. Fenger, 226.

16. Jfr. BBB, bd. 2, br. 37, 40 og 42 til GB.

gik i 1880. Det var Berg, der tog initiativet. »Hørup havde til at begynde med stillet sig uvillig over for den litterære bevægelse . . .,« er Brandes' ord¹⁷.

Sammenholder man kronikkens oplysninger med det øvrige, der er draget frem, kan der ikke være tvivl om, hvordan begivenhederne faktisk har udspillet sig.

Selv da Edv. Brandes havde vundet suppleringsvalget på Langeland, søgte hans politiske modstandere at spærre ham vejen til folketinget ved at erklære, at han som ateist umuligt kunne aflægge den rigsdagsed, som enhver ny folketingsmand skulle aflægge, fordi man svor ved Gud og hans hellige ord. Uden at lade sig intimidere aflagde Edv. Brandes dog rigsdagseden og forsvarede i sin mesterlige jomfrutale¹⁸ dette skridt med, at for ham var Gud også en levende realitet, fordi han ved Gud forstod logos: fornuften¹⁹.

II. Rigsdagsarbejdet til bruddet med Berg

Da Edv. Brandes trådte ind i tinget, var hans udgangsposition dårlig. Bortset fra den mistro, man i betydelige kredse nærrede til ham, hæmmede den kolossale opmærksomhed, der var skabt om hans navn, ham. I sine yngre år havde han lidt af underlegenhedsfølelse²⁰, og denne var endnu ikke fuldstændig forsvundet – en bemærkning til Georg Brandes forud for det oratoriske mesterstykke jomfrutalen, at han ville ønske, at det var Georg Brandes, der skulle tale, fordi han ville knuse fjenderne ved sin autoritet²¹, vidner om dette. Resultatet var, at han følte sig forpligtet, hver gang han tog ordet, til at præstere et lignende oratorisk mesterstykke som jomfrutalen, og det betød, at han sjældent tog ordet.

Dertil kom, at han i virkeligheden stod svagt inden for sit parti. Det skyldtes for det første, at han var kommet ind i tinget som Bergs protegé – uden ved egen kraft at have banet sig vej. En anden årsag var, at han stod så nogenlunde alene med en lang række synspunkter – f. eks. på teatret –, og dem havde man egentlig ikke tænkt sig at tage hensyn til²². Til dette føjede sig, at Brandes var ærkekøbenhavnner, mens partifællerne

17. Politisk Erindring. II. Berg og Hørup. Pol. 15. dec. 1922.

18. Der er mange vidnesbyrd om, at talen blev betragtet som mesterlig. Hendriksen 180, Dagens Nyheder 26. novbr. 1880, Dagbl. 26. novbr. 1880 og Wulf 334.

19. RRF 1880/81 sp 443 ff.

20. I Tilskuerens februarnummer, der indeholder nekrologer over Brandes af Frederik Hegel, Karl Madsen, Vilhelm Andersen, H. P. Hanssen og J. Hassing Jørgensen nævner næsten alle forfatterne Brandes' skyhed.

21. BBB, bd. 2, br. 42 til GB.

22. Jfr. lederen i Mgbl. 23. sept. 1880.

enten var bønder eller i alt fald stammede fra landet, og at han tilhørte en ganske anden dannelse end de²³. Selv om H. Wulf, der var Brandes' farligste modkandidat ved suppleringsvalget på Langeland, ikke er Brandes' venlig stemt, tror jeg derfor, det er rigtigt, når han i sin biografiske skildring af Brandes skriver, at Edv. Brandes sad for sig selv i rigsdagen, idet han sjældent var i fortrolig samtale med andre folketingsmedlemmer²⁴. Derimod gør Henrichsen, der har givet en række ypperlige skildringer af forfatningskampens politiske aktører, sig sikkert skyldig i en fejltagelse, når han udstrækker isolationen til hele den periode, rigsdagen havde til huse på Christiansborg (altså til 1884)²⁵. Henrichsen var født i 1865 og havde derfor næppe noget nøjere personligt kendskab til Brandes' virke på rigsdagen 1880–84. Han bygger derfor givetvis på Wulf, og denne skriver kun om rigsdagsperioden 1880/81 og 1881/82. Men efter de første samlinger blev Brandes' stilling noget styrket, hvad jeg skal vende tilbage til.

Sidst, men ikke mindst, var Edv. Brandes' politiske kundskaber ikke de bedste, da han kom i rigsdagen. Under valgkampen havde hans udtalelser om saglige spørgsmål været holdt i generelle og noget svævende vendinger²⁶. Det er ganske klart, at han ikke som Berg og J. C. Christensen havde studeret Rigsdagstidende, inden han blev valgt til folketingsmand. Grunden var den, at han egentlig aldrig havde tænkt sig at gøre nogen politisk karriere. Helt op til 1880 havde han betragtet det, man gik og foretog sig inde på Christiansborg, med en lidt nedladende foragt. Det kunne man ikke befatte sig med, og derfor havde han frarådet Schandorph at gå ind i politik²⁷. Det tyder på, at hans kendskab til politik har været begrænset. Endelig havde Brandes sin uddannelse imod sig, idet hans studier af sanskrit må siges at ligge så langt som næsten muligt fra politik.

En genklang af den følelse af egen uformåenhed, han havde, finder man i en kronik, han skrev om Chresten Berg et halvt århundrede senere²⁸. Da Brandes første gang trådte ind i partimødet, skriver han, var det Berg, der afgjorde sagerne på egen hånd, »som om der ikke gaves nogen anden, nogen rigtig mening uden hans egen.« Og for så vidt som

23. Sv. Møller Kristensen, bd. 2 173 ff giver en redegørelse for, hvad der læstes af landbobefolkningen o. 1870–80.

24. Wulf, 334 f.

25. Forfatningskampen, bd. 2, 121 f.

26. Jfr. Valgmanifestet Mgb. 15. septbr. 1880 og referatet af debatten på et vælgermøde Mgb. 21. septbr. 1880.

27. EB til Schandorph 1. februar 1890. NKS 4640V KB.

28. Kronikken Chresten Berg 20. juli 1931 i Pol.

Berg overgik enhver anden i saglig viden på grund af sit eget simpelthen fantastiske kendskab til sagerne, havde han egentlig ret i dette, finder Brandes. Jeg tvivler ikke på, at Bergs viden har været meget stor, men på den anden side er den dog næppe blevet mindre, når Brandes har målt den med sin egen.

Et andet vidnesbyrd om, at Brandes følte, at han havde noget at indhente i saglig henseende, er den opmærksomhed og energi, han lagde for dagen i sit rigsdagsarbejde. Meget få medlemmer har haft en så stor mødeprocent som han, og meget få har fulgt debatterne så opmærksomt. Af breve til Georg Brandes fremgår det, at det langt fra altid morede ham, men han holdt ud alligevel²⁹. Helt sort var situationen dog heller ikke for Brandes, hvad det faglige angik: han havde megen viden i undervisningsspørgsmål og i kulturelle og teatermæssige sager. På det kulturelle felt følte han sig virkelig hjemme, og det var derfor også her, han fandt sit arbejdsområde de første fire-fem år, han sad i folketinget. Dertil kom, at Edv. Brandes havde en hurtig opfattelsesevne. Dette parret med den målbevidste beslutning om at komme til at beherske det saglige område betød, at der meget hurtigt ville blive rådet bod på den politiske vankundighed. Endelig forstod Brandes, at det ikke så meget gjaldt om at beherske hele det politiske emneregister som om virkelig at være inde i de sager, man valgte at beskæftige sig med³⁰.

Konklusionen må blive, at de manglende politiske kundskaber ikke gjorde så meget. Hvad der betød noget, var den mistro, man nærede til ham, og det, at han var en fremmed fugl i Folketingets Venstre. Mistroen lod sig besejre, Edv. Brandes' charmerende egenskaber og evne til at vinde folk taget i betragtning³¹. Det fundamentale problem var, at Folketingets Venstre egentlig blot havde forestillet sig Brandes som en prydenstand, der skulle standse modstandernes snak om det kulturløse Venstre.

H. Wulf fastslår i »Den danske Rigsdag. Politiske Portrætter af samtlige Rigsdagens Medlemmer 1879-81«, at det er tydeligt, at Edv. Brandes ikke egner sig til det politiske håndværk: han er mere æstetiker og

29. BBB, bd. 2, br. 65 til GB.

30. Det var en af de ting, EB bebrejdede Berg i sin erindringskronik (jfr. note 28), at han ikke forstod sig på begrænsningens kunst: Han talte og talte, så der til sidst ikke var nogen, der gad lytte til ham. I den tale, han holdt 9. septbr. 1882 (refereret i Mgbl. og Langelands avis 12. septbr. 1882) udtalte Brandes, at han holdt mund om de ting, han ikke havde forstand på. Han ville anbefale sine partifæller at gøre det samme.

31. Jfr. Karl Madsens nekrolog i Tilskueren, februar 1932, 91-93, og hvad den moderate politiker Berntsen, der oprindeligt betragtede EB som en slange, skriver om Brandes. Berntsen, bd. 2, 53-55.

videnskabsmand end politiker, og hans position i folketinget er derfor svag ³². Om denne påstand er rigtig, vil jeg undersøge i det følgende – på baggrund af en skildring af Edv. Brandes' rigsdagsarbejde og hans forhold til de ledende politikere – først og fremmest Hørup og Berg.

Edv. Brandes var en ivrig tilhænger af, at undervisningsområdet blev reformeret. Ikke mindst fandt han, at tiden var moden til at ændre universitetets forhold, både fordi det var en alt for lukket institution, og fordi undervisning, pensum og eksamenskrav inden for mange fag var forkert udformet.

Da folketinget i 1880 behandlede et forslag om nedsættelse af et udvalg, der skulle udarbejde forslag til reform af den lærde skole (gymnasiet), greb Edv. Brandes chancen for også at få universitetet med i billedet. Sammen med Hørup stillede han ændringsforslag om, at universitetet også skulle gøres til genstand for overvejelser i udvalget. I en tale ³³, som han selv kalder en stor tale ³⁴, nøjedes han ikke alene med at begrunde sit forslag, men fremlagde også en række planer for en reform af den højere undervisning. Når udvalget ikke kan forbigå universitetet, skyldes det, siger han, at der er en ganske nøje sammenhæng mellem universitetet og den lærde skole. En reform på skoleområdet betyder ganske enkelt ændrede vilkår for universitetet. Edv. Brandes foreslår, at filosofikum i sin hidtidige form afskaffes og erstattes af nogle indledende forelæsninger ved de enkelte fags professorer. For dette vil virkelig være en indføring til et universitetsstudiums fagstudier.

Mest radikal var Edv. Brandes, da han foreslog, at det teologiske fakultet skulle afskaffes. Universitetet skal nemlig være videnskabens sted. Men teologi er ikke videnskab, fordi resultaterne af eventuel teologisk forskning er givet på forhånd i form af fastslåede dogmer. I stedet skulle universitetet oprette en lærestol i religionshistorie, så der kunne gives en videnskabelig undervisning. En præsteskoole kunne overtage rollen som udklækningsanstalt for teologer. Brandes var i grunden ikke modstander af beskæftigelse med religion. Det fremgår af, at hans doktordisputats »Ushas og Ushashymnerne i Rigveda« fra 1879 handlede om indisk religion, at han senere foretog en oversættelse af salmerne i det gamle testamente og af, at han under valgkampen erklærede, at han var villig til efter valget at diskutere religionen videnskabeligt ³⁵. Men beskæftigelsen skulle foregå på et religionshistorisk plan. Derfor Brandes' forslag.

32. Wulf, 334.

33. RFF 1880/81 sp. 1069 ff.

34. BBB, bd. 2, br. 46 til GB.

35. Artiklen af Dines Andersen, professor i østerlandske sprog, om videnskabsmanden EB i Pol. 21. oktober 1927.

Brandes advarede det filosofiske fakultet mod, at det sproglige studium fik en alt for stor plads i undervisningen. Af mindst lige så stor vigtighed som det lingvistiske var det litterære og det kulturhistoriske. Som et eksempel på, hvorledes »den tørre bogstav« var ved at fortrænge »ånden«, nævnte Brandes, at universitetet påtænkte at nedlægge posten i æstetik, dvs. dansk litteratur. »Man har ingen lyst til at få en mand, som kunne virke vækkende og begejstrende på de unge og give de impulser, som den moderne tidsånd giver.« Med dette sigtede Edv. Brandes naturligvis til, at universitetet holdt hans broder udenfor. Hans udelukkelse var et symptom på den hele ånd, der rådede på universitetet. For at komme den til livs var det efter Brandes' mening nødvendigt at lægge universitetets styrelse om, og han foreslog derfor, at alle medlemmerne af konsistorium valgtes, i stedet for at størstedelen sad der i kraft af anciennitet.

Med denne tale manifesterede Det litterære Venstre sine synspunkter i folketinget. De var meget radikale, hvad man kan se af den omstændighed, at det endnu i dag diskuteres, om det teologiske fakultet skal nedlægges, og af, at det for ganske nylig er blevet vedtaget, at filosofikum skal erstattes af en indføring ved de enkelte fags egne lærere i fagenes filosofiske aspekter, hvad der minder meget om Brandes' forslag. Det var ud fra Det litterære Venstres principper om videnskabelighed, demokrati og naturalisme inden for digtningen, at Brandes havde stillet sine forslag om det teologiske fakultets ophævelse, om demokratisering af universitetets styrelse og om, at en talsmand for den moderne litteratur blev professor i æstetik.

Edv. Brandes forlangte også større sparsommelighed, idet han pegede på, at visse professorer på det nærmeste ikke havde nogen elever, og dette synspunkt lå godt i tråd med gamle venstrestandpunkter. Alligevel ville det være vanskeligt for Højre at kalde dette venstrestandpunkt uvidenhed, mangel på kendskab til forholdene, udtryk for negativitet, og hvad man ellers kunne finde på, for at Brandes havde det bedste kendskab til tingene, og at hans kritik havde været præget af virkelig konstruktiv sans, var det vanskeligt at komme udenom. Selv understreger Brandes da også meget stærkt, at Folkepartiet, som han kalder Folketingets Venstre, ikke er videnskaben fjendtlig stemt, for var det tilfældet, ville han ikke tilhøre partiet. Skal Venstre forholde sig positivt til universitetet, må dette også komme Venstre imøde gennem en mere demokratisk indstilling. Disse ord viser, hvorledes Brandes var en art garant for, at Folketingets Venstre var kulturelt interesseret, og hvorledes Brandes bestræbte sig på ikke at komme i uoverensstemmelse med sit parti.

Viste det sig i fremtiden mindre gunstigt stemt over for de videnskabelige institutioner, behøvede han ikke bryde med det eller indtage særstandpunkter, for han kunne altid pege på, at f. eks. universitetet ved sin holdning selv var ude om Venstres afvisende stilling.

Selv om Folketingets Venstre naturligvis langt fra var enigt med Brandes i alle hans synspunkter, blev det dog ikke markeret ved denne lejlighed, af den enkle grund at forhandlingen ikke drejede sig om et universitetslovforslag, men kun om at udvide et udvalgs beføjelser til også at omfatte universitetet. Dette forslag tilsluttede Venstre sig. I udvalget fik Brandes sæde sammen med Hørup og den moderate Holstein-Ledreborg³⁶.

Morgenbladet, som Edv. Brandes sammen med Hørup og Berg skulle overtage udgivelsen af den 1. januar 1881³⁷, støttede Brandes varmt, idet det nævnte »den klare, sikre og tiltalende form, i hvilken han vakte udelt opmærksomhed for emner, der i og for sig ligger den almindelige synskreds fjernere.«³⁸ Da den sidste sætning vel skal forstås på den måde, at sagen i grunden ikke var så særlig vigtig eller interessant, viser den dog, at der var en vis afstand mellem Brandes og bladet, der sikkert har udtrykt, hvad der var de fleste venstremænds anskuelse. I udvalget nåede medlemmerne ikke nogen vegne med sagen: synspunkterne var for divergerende – formentlig bl. a. på grund af Brandes³⁹.

Da der i den følgende folketingssamling blev forelagt et lønningsforslag for de højere læreanstalter, kunne Brandes i overensstemmelse med sit forlangende om, at universitetet måtte komme Venstre i møde, følge sit parti i dets afvisning af forbedrede lønninger, selv om han mente, at de i og for sig kunne være meget rimelige⁴⁰. For når universitetet ikke havde vist folketinget større imødekommethed ved at begynde reformer, kunne folketinget selvsagt kun gøre gengæld over for universitetet.

I samme samling -- dvs. 1881–82 -- forelagde Højre et lovforslag om gymnasiet, der nærmest måtte ses som en imødegåelse af Venstres initiativ på skoleområdet det forgangne år. På linje med andre venstremænd afviste Edv. Brandes dette forslag – det negative kunne han og andre venstremænd nok være enige om. Mere kneb det med det positive modstykke.

Under debatten gik Brandes til angreb på den klassiske dannelse, dvs.

36. RFF 1880/81 sp. 6289–90.

37. Jfr. kapitel III.

38. MgbL. 14. dec. 1880.

39. Denne oplysning fremkommer EB med under en debat om skolevæsenet i 1882 RRF 1881/82 sp. 2932 f.

40. RFF 1881/82 sp. 215–19.

den dominerende stilling latin og græsk havde i skolen, for at disse fag skulle have nogen særlig almindennende karakter, var efter Brandes' mening et latterligt postulat. I latinundervisningen beskæftigede man sig først og fremmest med en anden rangs retstaler: Cicero og en åndløs poet: Vergil, og selv om store poeter skrev på græsk, var sproget for vanskeligt til, at eleverne virkelig kunne få noget udbytte af teksterne. Nej, i skolen burde eleverne stifte bekendtskab med den moderne litteratur – Shakespeare, Molière osv. – for der var de sproglige problemer ikke større, end at der var mulighed for at få et litterært udbytte af teksterne. Dertil kom, at det ikke var uden betydning at kunne tale et moderne sprog⁴¹.

Også i denne sag var Brandes progressiv – udviklingen kom faktisk til at forme sig i overensstemmelse med den af ham skitserede linje – men han var dog ikke så radikal, at han forlangte, at de gamle sprog skulle afløses af naturvidenskabelige fag. Brandes ville, som den humanist han var, blot en anden vægtfordeling inden for de humanistiske fag. Brandes' synspunkter fik partifællen N. J. Larsen, der havde været redaktør af *Morgenbladet* fra 1873, men som var blevet skubbet til side af Edv. Brandes og Hørup i 1880–81, til at fare i flint, og varmt forsvarede han derfor latinen⁴². Det er lidt overraskende at høre et sådant forsvar fra en venstremand, for sagen er jo den, at det bl. a. var på deres klassiske dannelse, at de nationalliberale havde baseret deres foragt for de mange venstremænd, der ikke havde erhvervet denne kostelige gave. Edv. Brandes handlede bedre i overensstemmelse med Venstres interesse, fordi det af hans ord fremgik, at man ikke blev udstyret med særlige fortrin, fordi man havde lidt klassisk dannelse.

I slutningen af samlingen 1881/82 besluttede Brandes sammen med Brix, Christiansen og Goos at forelægge et lovforslag om en lille reform af den lærde skoles arbejde. Der var tale om et tværpolitisk initiativ, idet Brandes og Christiansen tilhørte Bergs gruppe, medens Brix og Goos var højremænd. Både Brix og Goos tilhørte den liberale fløj af Højre, og deres synspunkter på kulturelle spørgsmål lå ikke Brandes' særlig fjernt. De fire folketingsmænd foreslog, at den latinske stil i fjerde klasse afskaffedes, at skriftlig oversættelse fra dansk til fransk ved studentereksamen faldt bort, og endelig at undervisningen i oldnordisk udgik af timeplanen⁴³. Brandes var ordfører, og især hans begrundelse for den sidste reform var interessant, for han, der blev beskyldt for at være den

41. EBs indlæg RFF 1881/82 sp. 942–48, 983–85, 986–88 og 990–91.

42. N. J. Larsens indlæg RFF 1881/82 sp. 981 ff og 986.

43. RTA 1881/82 sp. 3165 ff.

europæiske kulturs talsmand på den danskes bekostning, begrundede sit forslag med, at den nuværende ordning betød, at eleverne ikke fik nogen undervisning i dansk digtning. Undervisningen indskrænkede sig til gold terpen af islandsk og til dansk stil; den tid, der anvendtes til det islandske, ville med langt større udbytte kunne bruges til at give eleverne et virkeligt indblik i deres fædrelands litteratur⁴⁴. Tydeligt fremtræder det af Brandes' debatindlæg i undervisningssager, at det, han kæmpede for, var, at ånd skulle afløse det tørre bogstav, og at læreren i stedet for at terpe skulle vække og begejstre eleven.

Hos Brandes' partifæller vakte hans initiativ dog ikke begejstring. I spidsen for modstødet mod Brandes stod N. J. Larsen. Man bebrejdede Brandes, at han foregreb større reformer, og at forslaget kom så sent på samlingen, at det ikke kunne nå at blive gennemført inden dens ophør. Noget naivt synes han at have været overrasket over den strid modvind, han pludselig befandt sig i. Det var blot hans mening at gennemføre en lille reform, som alle efter hans mening måtte kunne være enige om⁴⁵. I Morgenbladet skriver han derfor bittert: »et lille energisk væsen af en skolelov, der på det allersidste resolut svømmede ind i salen, vakte en sådan forfærdelse, at man stangede efter den med piker og harpuner, som havde den været selve søslangen.«⁴⁶

Edv. Brandes' andet store arbejdsfelt var litteratur- og teatersagerne. Allerede det første år, han havde sæde i tinget, slog han til lyd for, at Folketingets Venstre valgte en anden kurs end den blot at forlange, at Det kongelige Teaters budget var i balance⁴⁷. Han erklærede ganske åbent, at han ikke kunne stemme for finansudvalgets nedskæringer i Det kongelige Teaters udgifter. Thi Det kongelige Teater havde en bestemt opgave: at spille den klassiske danske litteratur, og denne havde det kun mulighed for at løse, dersom det ikke behøvede at kere sig om de udgifter, der var forbundet dermed. Hvad der burde interessere folkettinget var, hvorvidt de bevilgede penge opfyldte deres bestemmelse, og derfor burde det forlange en redegørelse for, hvorledes teatret forvaltede det monopol, som Brandes for øvrigt var modstander af⁴⁸. For en kontrol kunne i høj grad være tiltrængt, fordi teatret forsøgte de to digtere, der indtog den fornemste plads i den danske dramatiske litteratur: Oehlenschläger og Holberg.

Talen vakte opmærksomhed, selv om den ikke formåede at ændre af-

44. RFF 1881/82 sp. 2932–2945.

45. RFF 1881/82 2999–3006.

46. Mgb. 25. maj 1882.

47. RFF 1880/81 sp. 3937 ff.

48. Jfr. hans forslag om ophævelse af monopolet RFF 1888/89 sp. 2275–77.

stemningens resultat, og var ikke uden succes, eftersom flere venstremænd betonedede, at nedsættelserne skulle forstås allegorisk. F. eks. sagde Berg, at Brandes ikke skulle være bange for sine venner: deres holdning var ikke ensbetydende med, at de ville dræbe teatret. Nedskæringerne var nærmest tænkt som en advarsel i økonomisk henseende, og til vælgerne måtte man kunne sige, at budgettet balancerede⁴⁹. Afstanden mellem Edv. Brandes og de øvrige venstremænd var altså en refleks af den afstand, der var mellem Brandes og de menige venstrevælgere, der for langt størstepartens vedkommende aldrig havde overværet en forestilling på Det kongelige Teater, og som derfor havde svært ved at forstå, hvorfor deres repræsentanter på tinge skulle bevilge penge til teatret⁵⁰.

I øvrigt var virkningen af Bergs ord, at såvel kultusministeren Jacob Scavenius, godsejer og Estrups fætter, som Det kongelige Teaters chef opfattede nedskæringerne som kalkulatoriske⁵¹.

Næste år, da Venstre fortsatte sin sparsommelighedspolitik, indskrænkede Brandes sig til at harcellere over disse nedskæringer, der ikke ville betyde det fjerneste⁵².

Derimod kom det dette år – i samlingen 1882/83 – til et voldsomt opgør mellem Brandes og Holstein-Ledreborg om forfatterunderstøttelser. Den moderate Holstein-Ledreborg havde oprindeligt været højremand, men var i løbet af 1870'erne lidt efter lidt gledet over i Venstres gruppe på grund af sin uenighed med højre i forfatningssagen. Til trods for sit partiskifte var Holsteins anskuelser på visse punkter udpræget konservative⁵³.

Striden, der udartede til en almindelig strid mellem Brandes og næsten hele det øvrige Venstre, havde sin rod i principielle spørgsmål, men at den blev så voldsom og udæskende i tonen, skyldtes Brandes' nag til Holstein-Ledreborg. I 1880/81 havde Holstein været med til at standse en bevilling til J. P. Jacobsen, som Brandes var en meget nær ven af. At vennen ikke fik sin velfortjente bevilling havde lige siden naget Brandes, så da han nu kom i diskussion med Holstein-Ledreborg, benyttede han lejligheden til at få »gammel gæld opgjort med Holstein«, som han selv udtrykte det⁵⁴.

Diskussionen drejede sig dels om en bevilling til ti forfatterinder, dels

49. RFF 1880/81 sp. 4042 ff.

50. Sv. Møller Kristensen, bd. 2, 173 ff.

51. Neiiendam, bd. 3, 151 f.

52. RFF 1882/83 sp. 1472 f.

53. Hans holdning til spørgsmålet om kvinders ligeberettigelse kan ikke just kaldes progressiv. Jfr. note 84.

54. BBB, bd. 2, br. 80 til GB.

om, at Goldschmidt efter Brandes' mening fik en for ringe støtte i forhold til Drachmann. Hvad forfatterinderne havde præsteret af litterære produkter, var uden nogensomhelst værdi, fandt Brandes – hvad man må give ham ret i, da damerne er totalt ukendte i dag – og grunden til, at finansudvalget var gået med til bevillingen, var den, at der var tale om social understøttelse iklædt litterære bevillingers form. Dette burde man drage konsekvensen af og give damerne en regulær social understøttelse⁵⁵. Hvad spørgsmålet om bevilling til Drachmann og Goldschmidt angår, hævder forskningen i almindelighed, at Brandes' holdning var et resultat af hans modvilje mod Drachmann⁵⁶. Men man kan dog ikke helt overse, at Brandes udtrykkelig understreger, at han ikke foreslår en nedsættelse af Drachmanns bevilling, men derimod en forhøjelse af Goldschmidts⁵⁷, samt at Edv. Brandes virkelig satte megen pris på Goldschmidt som forfatter⁵⁸.

Brandes' indlæg følte som en udæskning – især hans påstand, at den påtænkte støtte til forfatterinderne i virkeligheden var social understøttelse. Og Holstein bebrejdede derfor Brandes hans lethed i tonen⁵⁹. Brandes' reaktion var denne: »Det ærede medlems bebrejdelser forekommer at være af samme art, som hvis en hofnar i gamle dage ved et hof ville være faldet på at bebrejde en hofmand en uskyldig spøg.«⁶⁰ Den principielle strid drejede sig om, hvorvidt litteraturen skal bedømmes efter sin nytte. Brandes fastslår, at det ikke må spille nogen rolle, om litteraturen er nyttig eller ej, underholdende eller ej. Vendt mod Berg, der var ilet Holstein til hjælp, og havde sagt, at en enkelt retning ikke ensidigt skulle begunstiges med understøttelser⁶¹, sagde Brandes, at her var ikke tale om den ene eller den anden retning, men om god eller dårlig litteratur⁶². Beskyldningen for, at hans optræden udelukkende er motiveret af hans ønske om at gavne en bestemt klike, bringer ham tydeligt nok i harnisk. Ved afstemningen fik Brandes kun følge af to andre⁶³.

I ingen anden sag var afstanden mellem Brandes og det øvrige Venstre kommet så tydeligt frem. Især bider man mærke i, at Brandes og Berg støder sammen i direkte polemik. Ved tidligere lejligheder: spørgsmålet

55. RFF 1882/83 sp. 1468 ff.

56. Kulturkampen, bd. 2, 193. Rubow 112–13.

57. RFF 1882/83 sp. 1519 ff.

58. BBB, bd. 2, br. 61 til Jacobsen.

59. RFF 1882/83 sp. 1496–1503.

60. RRF 1882/82 sp. 1522.

61. RFF 1882/83 sp. 1541 ff.

62. RFF 1882/82 sp. 1548 ff.

63. RFF 1882/83 sp. 1591 ff.

om bevilling til Det kongelige Teater og Edv. Brandes' forslag om en mindre skolereform i 82, havde der ganske vist også været uenighed mellem dem, men da havde tonen været dæmpet, og Brandes havde forsikret, at han og Berg ellers var enige. Sådan var det ikke denne gang.

Undertiden vovede Edv. Brandes sig uden for sit domæne. I 1881/82 protesterede han således mod det lovforslag nogle venstremænd havde indbragt om, at ueksaminerede, når de opfyldte visse forskrifter, skulle have adgang til at fungere som læger⁶⁴. Tinget var et spejlbillede af det danske samfund. I dette tilfælde var det den overtro, der fandtes i Danmark, det reflekterede. Ud fra brandesianismens uvilje mod overtro og dens betoning af videnskabens betydning gik Brandes imod forslaget. Denne holdning kunne i øvrigt ikke komme overraskende for den litterært interesserede, idet Edv. Brandes i sit første skuespil *Lægemidler* var draget i felten imod kvaksalvere⁶⁵. Men Brandes' ord vakte harme. Forslaget vedtoges i øvrigt.

I det hele taget trådte Edv. Brandes op som videnskabens forsvarer, når han følte, at den krænkelser, der skete, var for stor. Det var det, der drev ham frem, da han i samme samling (81/82) indvendte imod finansudvalgets nedsættelse af bevillingen til fysiologisk laboratorium, at den var ensbetydende med en demonstration fra folketingets side mod vivisektion⁶⁶. Efter at han og partifællen N. J. Larsen havde haft en drabelig duel om vivisektions nødvendighed, erklærede han dog til sidst, at han godt kunne stemme for nedskæringen, når denne ikke var at opfatte som en afstandtagen fra laboratoriets forsøg med dyr⁶⁷.

Sommetider havde Edv. Brandes held til at få sine partifæller med sig, når han tog ordet mod et eller andet, f. eks. da han i 82/83 protesterede imod, at den påtænkte revision af straffelovens paragraf 10 gik så vidt, at den foruden indførelse af faldøkse også ville betyde en indskrænkning af offentlighedens adgang til overværelse af henrettelser⁶⁸. Hans ændringsforslag om fuld offentlighed faldt ganske vist, men 37 stemte dog for det – blandt dem Hørup og Berg⁶⁹.

Konklusionen på denne gennemgang af Edv. Brandes' indsats i folketinget 1880/84 må blive, at han fire til fem gange trådte op imod sit

64. RFF 1881/82 sp. 675–78.

65. *Lægemidler*, 98 ff: hvor kvaksalverens afmægtighed åbenbares, da den pige, han er forelsket i, bliver syg og han må indrømme, at han er ude af stand til at hjælpe hende, da det hele har været humbug fra hans side.

66. RFF 1881/82 sp. 1762–67.

67. RFF 1881/82 sp. 1785 ff, Larsen sp. 1769 ff og 1787.

68. RFF 1882/83 sp. 974 ff, 982 f, 3641 ff, 3704 og 3721 f.

69. RFF 1882/83 sp. 3730 ff.

parti og hævdede særstandpunkter. Det var i spørgsmålet om nedskæring af bevillinger til Det kongelige Teater, under debatten om kvaksalveriloven (loven om de ueksaminerede læger), i spørgsmålet om vivisektion, i sagen om bevillinger til de 10 forfatterinder og med forslaget om en mindre reform af den lærde skole. Dertil kom, at han under finanslovsbehandlingen i 1883/84 rettede visse indvendinger mod visnepolitikken⁷⁰. Det var værd at mærke sig, at når Brandes trådte op imod sit parti, var det, fordi han søgte at være Det litterære Venstres ideer tro ved at drage konsekvenserne af dem. At Brandes på denne måde blev tvunget til åbenlyst at opponere mod sit parti, viser noget om, hvor meget eller rettere hvor lidt der blev taget hensyn til Det litterære Venstre i folketingsgruppen.

Af dette kunne det se ud, som om Edv. Brandes i udpræget grad var en enspænder. Slet så galt er det dog ikke. For det første må man bide mærke i, at i teatersagen havde han en vis medvind – om end ikke så megen, som han kunne ønske – og i spørgsmålet om nedsættelse af bevillingen til fysiologisk laboratorium (vivisektionssagen) havde partifællen, den veltalende bonde Jens Busk, der er bedst kendt for sin indsats under bestræbelserne for at tilvejebringe forlig mellem Venstre og Højre i 1888, og Hørup i finansudvalget været modstandere af denne nedsættelse⁷¹. Uden støtte var Brandes altså ikke. Når episoden i det hele taget blev til mere end en episode, skyldtes det, at N. J. Larsen blandede sig i sagen. Når han og Brandes stødte sammen, fløj der gnister. Mildt sagt var de ikke de bedste venner.

De eneste gange, hvor kløften mellem Brandes og det øvrige Venstre var faretruende stor, var under kvaksalveridebatten og i forfatterindsagen. Desuden er det værd at mærke sig, at Edv. Brandes i en lang række tilfælde bøjede sig for sit partis flertal, selv om dets synspunkter ganske givet ikke behagede ham. I mange tilfælde sagde han naturligvis slet ikke noget i salen, i andre tilfælde begrundede han sin stillingtagen med, at han kunne slutte sig til Venstre, fordi Højre havde vist det så ringe imødekommenhed. Det gjaldt f. eks., da han stemte for Venstres afvisning af højere lønninger til universitetet.

Endvidere må man konkludere, at Edv. Brandes ikke har hørt til den inderkreds af politikere, der træffer afgørelserne og/eller står afgørelsernes centrum nærmest. Det fremgår for det første af, at han i den grad koncentrerede sin indsats om det kulturelle felt, for det andet af, at han flere gange kom til at stå alene med sine synspunkter. Den politiker,

70. RFF 1883/84 sp. 94–103.

71. Mgbl. 4. marts 1882.

der virkelig gør sig gældende, nøjes ikke med at udtale sig på et enkelt fagområde, men dækker hele feltet, naturligvis ikke fordi han er inde i alle sager, men fordi vidt forskellige sager har indvirkning på den generelle politiske kurs, som et parti følger. Til dette kom, at det, der var Brandes' speciale ikke blev anset for at være ret vigtigt. Senere – i begyndelsen af halvfemserne – beklagede Brandes sig engang over, at lige så snart et kulturelt emne kom på bane, tømtes folketingsalen, som om der ikke var andet i verden end økonomiske spørgsmål og landbrugsinteresser⁷². Sådan var det selvsagt også i firserne. Hvad særstandpunkterne angår, viser de også, at Brandes' position i Folketingets Venstre ikke har været stærk. For havde han fået lov at råde i de kulturelle spørgsmål, eller havde hans ord blot haft nogen indflydelse, ville han givetvis have vist sig fuldt ud loyal mod partiet. Som tidligere nævnt havde han megen sans for partidisciplinens nytte og for, at man i visse situationer må bøje af, men det gjaldt selvfølgelig kun i det øjeblik, han opnåede at få visse af sine synspunkter realiseret. I denne periode udtaler Brandes flere gange i rigsdagen, at det ville være uklogt at forlange alle sine ideer realiserede, for så vil man sandsynligvis slet ikke få nogen af dem ført ud i livet⁷³. Overført på partimødet betyder det, at Edv. Brandes loyalt ville have fulgt partiet, hvis det havde taget et vist hensyn til hans synspunkter. Af dette fremgår det ret klart, at Brandes' position i Folketingets Venstre var svag.

På langt sigt var han dog allerede ved at arbejde sig op. For medens forholdet mellem Berg og Brandes efterhånden ikke var det bedste, blev det til gengæld bedre og bedre mellem Hørup og Brandes. Årsagen var, at Brandes' position ved Morgenbladet og hans forbindelser med Det litterære Venstre gjorde ham til en uvurderlig støtte for Hørup.

Disse sammenhænge manifesterer sig tydeligst uden for rigsdagen, i de tre herrers samarbejde på Morgenbladet⁷⁴; men også i rigsdagsarbejdet mærkes det. Siden de to opløsningsvalg i 1881 havde Berg indstillet krigen mod de moderate, visnepolitikken var blevet proklameret i efteråret 1881, og Berg havde haft held til at tvinge de moderate til at følge den politiske kurs, han havde fastlagt, således at han mere og mere kom til at stå som leder af et samlet Venstre, medens Frede Bojsen måtte affinde sig med rollen som hans politiske håndlanger. Hørup var en ivrig tilhænger af visnepolitikken. Derimod var han bange for, at forståelsen med de moderate skulle blive alt for stor, fordi det ville betyde, at Berg i de mo-

72. RFF 1891/92 sp. 812.

73. F. eks. under debatten om straffelovens paragraf 10 RFF 1882/83 sp. 3646 f.

74. Jfr. kapitel III.

derate ville få en modvægt mod ham ⁷⁵. I denne forbindelse er det voldsomme angreb på de moderate, som Edv. Brandes' diskussion med Holstein-Ledreborg om bevillingen til forfatterinderne udartede til, sikkert ikke kommet Hørup utilpas. Man ser, at Berg skynder sig at ile Holstein til hjælp. Den nye partner måtte ikke udfordres, lå der i hans ord. Hørup derimod forholdt sig tavs. At han ikke stemte sammen med Brandes, skyldtes sikkert, at han som medlem af finansudvalget ikke kunne gå imod, hvad han havde været med til at anbefale. Oprindeligt havde det heller ikke været Brandes' mening at stemme imod bevillingen. Det var først, da det ene ord tog det andet, at det kom så vidt. Måske kunne man også pege på, at Jens Busk og Hørup lå på linje med Brandes i vivi-sektionssagen.

Inden for folketingets Venstre aftegnede der sig så småt to grupper: en, der sluttede sig til Hørup – til den hørte Jens Busk og Edv. Brandes – og en anden, der flokkedes om Berg. I brødrene Brandes' brevveksling afspejles disse forhold tydeligt. »Berg og jeg står overordentlig køligt, han er fuld af mistænksomhed mod fritænkeriet . . .«, skriver Edv. Brandes i 1881 ⁷⁶. Kort tid efter kaldes Berg »en uopdragen knægt, der er forvænt med sine omgivers ubetydelighed og afhængighed . . .«, og der udtrykkes beklagelse over, at han er leder af partiet: »Desværre er Berg lederen, og han er uberegnelig.« ⁷⁷ Udtalelserne vidner måske mest om brydninger på Morgenbladet, men var der brydninger her, spillede de naturligvis ind i rigsdagsforholdene. På Morgenbladet måtte Berg bøje sig ⁷⁸, til gengæld demonstrerede han så over for Brandes, at det i alt fald på rigsdagen var ham, der bestemte. I brevvekslingen tales der derimod ikke længere som i 1880 om den mistænksomme Hørup. Det højeste Edv. Brandes svinger sig op til, er at kalde ham »denne komplicerede mand« ⁷⁹. Til trods for, at Brandes og Hørup langt fra altid var helt i overensstemmelse med hinanden, er det dog tydeligt, at de gik langt bedre i spand end Brandes og Berg.

Hvad endelig Jens Busk angår, synes han og Brandes at have haft gode forudsætninger for at komme godt ud af det med hinanden. Ikke

75. Dette er EBs vurdering, som han giver udtryk for i BBB, bd. 2, br. 68 til GB. Og den er sikkert rigtig, Jfr. Hvidt 92–96, hvor han påviser, at Berg efter det nederlag, han havde lidt ved hærlovsforhandlingerne, havde fået et knæk, hvad der havde resulteret i, at Hørup var blevet den virkelig stærke i partiet og havde ført det ind i en kurs, så Berg kom til venstre for sig selv. I en sådan situation havde Berg brug for en modvægt til Hørup.

76. BBB, bd. 2, br. 63 til GB.

77. BBB, bd. 2, br. 65 til GB.

78. Jfr. kapitel III.

79. BBB, bd. 2, br. 68 til GB.

alene havde Jens Busk, der var dybt religiøs, og som senere gik over til katolicismen, udtalt sig i meget tålsomme, sandt liberale ord i forbindelse med valget af Brandes i 1880⁸⁰, men han var i det hele taget en usædvanlig bonde, der havde bøgger hjemme på gården og havde læst Georg Brandes' *Lassalle*, i hvilken anledning han bad Edv. Brandes hilse Georg Brandes⁸¹. Jens Busk var i besiddelse af en åndelig spændvidde, der vist var de færreste andre i gruppen beskåret.

På baggrund af dette er det forkert at sige, som Erik Henriksen gør det, at Edv. Brandes var isoleret i forhold til det øvrige Venstre. Han var ved at få et fast tilhold blandt dem, der under ledelse af Hørup stod til venstre for Berg.

Foruden om en ikke alt for stærk position vidnede Edv. Brandes' lejlighedsvis uoverensstemmelser med partiet om en generel utilfredshed med partiets politiske fysiognomi. I september 1882 tog han bladet fra munden, og uden at tage hensyn til, at højrepressen ville tage hans synspunkter til indtægt og venstrepressen blive vred, sagde han partiet besked. Sin tale omtalte han selv på denne måde: »Jeg har været heldig med at holde en stor politisk tale, som har vakt megen opsigt. Jeg har vovet at sige ting, som ikke er mit eget parti, bondepartiet, behagelige. Det kan være, at dette vil drage følger med sig, som kaster mig ud af politikken. Jeg skal ikke videre beklage det.«⁸² For det første bør Venstre ganske åbent vedkende sig, at det vil magten, for det er der ikke noget forkert i. Nej, det er tværtimod det, der er partiets mål, for »al politik vil sige at ville til magten og regere efter de anskuelser, som et parti repræsenterer og anser for de rette . . .« Derfor giver Brandes også ganske klart til kende, at Berg burde være regeringschef. En forudsætning for, at Venstre kan nå sit mål, er imidlertid, at det vinder København. »Demokratiet sejrer først den dag, det sejrer i København, ikke før. Ligesom Højre er sammensat af København og godsejere, så må det være Venstres opgave at skabe et nyt parti, bygget op på forståelse mellem København og bønderne.« Gennem alliancen med Det litterære Venstre har »landbopartiet« gjort de indledende skridt til at virkeliggøre denne forståelse mellem københavnere og bønder. Imidlertid finder Edv. Brandes, at bønderne stadig i alt for høj grad dominerer Venstre. Det viste sig f. eks., da de hævdede overtroen mod videnskaben, dvs. støttede kvaksalveriloven. Venstre må omformes radikalt, så det i lige så høj grad

80. Jens Busk tilhørte den liberale fløj blandt bønderne i Folketingets Venstre. Jfr. Garnæs Petersen 83, der indeholder et citat af Jens Busks sandt liberale udtalelser i forbindelse med valget af EB til rigsdagen i 1880.

81. BBB, bd. 2, br. 63 til GB.

82. BBB, bd. 6, br. 24 til Strindberg.

bliver et byparti som et agrarparti. I dette nye parti er der sikkert nogle af de nuværende venstremænd, der ikke vil kunne være med, »men det gjorde heller ikke noget, thi dem, der ikke kunne være med, var det bedst at få ud.«

De spørgsmål, et sådant nyt venstreparti skal tage op, er f. eks. en adskillelse mellem stat og kirke, skolespørgsmålet og kvindespørgsmålet⁸³. Talen er et meget klart vidnesbyrd om, at Brandes var skuffet over, i hvor ringe udstrækning Venstre havde ladet sig påvirke af Det litterære Venstres ideer. Samtidig er den udtryk for Brandes' bestræbelse for at ændre på det forhold. Venstre må vise videnskab og kunst langt større interesse end før, det må vise et sandt liberalt sindelag ved at gå ind for en adskillelse af kirke og stat og for kvindens ligeberettigelse.

At der virkelig kunne være brug for at foreholde venstre, at kvinden burde have de samme rettigheder som manden, havde f. eks. vist sig under den store universitetsdebat, hvor en ledende politiker som Holstein-Ledreborg havde erklæret sig som modstander af kvinders frie adgang til universitetet. At syse med videnskabelige spørgsmål ville kun volde dem bryderier og sorg. Nej, lykken lå i at virke hjemme i familien⁸⁴. Dette synspunkt måtte forekomme Edv. Brandes fuldkommen antikveret, da han delte den ældre broders mening, at kvinderne var en undertrykt klasse, der skulle befries⁸⁵.

Edv. Brandes har sikkert nærret et vist håb om, at han med talen ville få Venstre til at komme Det litterære Venstre i møde. For, som han havde peget på, var det forudsætningen for, at Venstre vandt en sådan styrke, at det kunne erobre regeringsmagten. På den anden side har der også været frygt hos ham for, at talen ville betyde det endelige brud mellem ham og Venstre. For det ville være naturligt, om de mennesker, som Edv. Brandes mente ikke hørte hjemme i hans vision af et idealt Venstre, til gengæld havde det synspunkt, at det var Brandes, der ikke var ægte venstremand, hvorfor det ville være det bedste at få ham verftet ud. Grundtvigianeren Sofus Høgsbro, der sammen med Frede Bojsen og Holstein-Ledreborg var den ledende blandt Det moderate Venstres folketingsmænd, stillede sig da også yderst køligt til Brandes' tanker. I det af ham udgivne blad *Dansk Folketidende* kunne man kort

83. Talen refereret i *Mgbl. og Langelands Avis* 12. septbr. 1882.

84. RFF 1880/81 sp. 1069.

85. Jfr. EBs udtalelser i forbindelse med debatten om et andragende om at skærpe straffen for hustrumishandling RFF 1881/82 sp. 2306 og 2317 ff. og jfr. hans skuespil: *Et Besøg*. Skuespil i to Akter. I dette skuespil satiriserer han over, at der gælder en seksualmoral for mænd, en anden for kvinder.

efter Brandes' tale læse: »Al ære for Det litterære Venstre og for dets forbund med det politiske, men grunden til Venstres fremgang både i Danmark og Norge, både i købstad og på land, turde dog søges adskilligt dybere end hos dette«. Da Høgsbros organ med andre ord afviser Edv. Brandes' argument for, at Venstre skal vise de radikale større hensyn, betyder det, at det fortsat anbefaler Venstre at være et agrarparti. Faktisk erklærer Dansk Folketidende Brandes og hans tilhængere i København krig, når det skriver, at københavneriet er en »selvforguldelse, der betragter sig som hele folket og vil, at provinserne skal sætte deres ære i at ofre sig for hovedstadens lunefulde og egenkærlige krav.«⁸⁶ I grunden var der større afstand mellem Brandes og de moderate end mellem ham og en liberal højremand som juristen Goos.

Som nævnt brugte højrepressen talen imod Venstre. Dagens Nyheder skrev f. eks., at talen vidnede om, at Venstres politik er »sammensat af den groveste egoisme og en magtbrynde, som ganske naturlig er blevet stimuleret til det yderste ved årelang faste.«⁸⁷ Citatet viser, hvorfor det egentlig ikke var nogen selvfølge, når Brandes åbent proklamerede, at Venstre ville magten. I en leder manede Dagbladet med udgangspunkt i Brandes' tale til, at man ikke gav Venstre nogen som helst indrømmelser, for de ville alligevel ikke stille et Venstre, hvis mål var magten, tilfreds, men blot skærpe appetitten⁸⁸. Så ensartet i tonen som Dagens Nyheder er Dagbladet dog ikke. Man mærker, at det til forskel fra Dagens Nyheder havde en liberal fortid. Det erkendes, at Venstre vil blive adskilligt sværere at bide skeer med, hvis Det litterære Venstres placering bliver så central, som Brandes stræber efter.

Virkningen af talen blev blot denne, at de moderate betragtede Brandes med om muligt endnu større mistro end før, og heller ikke i sin egen gruppe vandt Brandes gehør for sine tanker. Hans misfornøjelse med partiets program blev derfor ikke mindre fra september 1882 indtil bruddet med Berg. Det illustrerer hans opgør med Holstein og Berg i 1883 tydeligt. Det berømteste vidnesbyrd er dog hans Grundtvig-artikel fra 1883, som jeg skal vende tilbage til.

Hvordan var Edv. Brandes' stilling til den visnepolitik, som Berg proklamerede i efteråret 1881, og som hurtigt blev den altdominerende taktik? Medens Berg endnu ikke officielt havde opgivet den forhandlingspolitik, han praktiserede efter sprængningen af Venstre i to dele i 1878 med henblik på at udmanøvrere de moderate, altså i Edv. Bran-

86. Dk. F. 2. septbr. 1882.

87. Dagens Nyheder 13. septbr. 1882.

88. Dagbl. 15. septbr. 1882.

des' første folketingssamling, følte den nye folketingsmand, at arbejdet gik på bedste beskub – uden at man nåede nogen vegne. Ved den første folketingssessions udløb gav han derfor over for broderen udtryk for, at han ville ønske, at et stort politisk princip igen blev fremherskende i stedet for »alt det småkævl, vi nu ligger med.«⁸⁹ I forvejen var Edv. Brandes altså moden for visnepolitikken, da denne jo var et princip, der gjorde ende på småkævlet.

Efter Bergs indvarsling af visnepolitikken er Edv. Brandes da også godt tilfreds. Berg har, siger han til Georg Brandes, gjort det rigtige. De moderate er ganske vist ikke så glade, men de er nødt til at følge trop, »fordi Berg trykker dem ved sin enorme autoritet – det er ganske utroligt, hvilken magt den tykke mand har i folketinget.«⁹⁰ Grunden begynder nu at vakle under højreministeriet, tilføjer Brandes. Årsagen til, at han er tilhænger af visnepolitikken, er altså den, at den efter hans mening har to gode virkninger: dels giver den håb om, at ministeriet Estrup meget snart går af, og dels spænder den de moderate for den bergske vogn.

Det følgende år ser Brandes mere pessimistisk på situationen, fordi det langt fra er så sikkert, at regeringen vil gå af, da der nu arbejdes på at give den en finanslov, og hvorfor skulle den dog, som Edv. Brandes skriver til broderen, opgive magten, når den kan få en brugelig finanslov⁹¹. I en leder i Morgenbladet uddyber han, hvorfor han håber på hurtige resultater af visnepolitikken, dvs. ministeriets afgang. Det skyldes, at det under ministeriet Estrup er umuligt at gennemføre de mange reformer, der trænger sig på. »Alt, hvad der skulle hjælpes, ændres, fremmes, forbedres og opbygges, alt, hvad der skulle være reform, udvikling, civilisation, kortsagt alt det, som ikke sker, dynger op på den regning, landet har til det estrupske firma,« hedder det⁹².

Når Edv. Brandes gav visnepolitikken sin tilslutning, var det altså også, fordi han håbede, at den meget snart ville medføre, at et reformarbejde kunne sættes igang. På det punkt adskiller han sig fundamentalt fra Hørup, for dennes begejstring for visnepolitikken beroede på, at så længe den var i højsædet, var Hørup situationens mand, »på en gang den intelligente og demokratiske opposition, som de moderate må slutte sig til, og som det unge København må beundre og nærme sig. Medens dette står på, trykker jeg Berg ned, og han kan i dette øjeblik kun tjene mig. Jeg gør ham bestandig mer yderliggående . . . Derfor storkonflikt,

89. BBB, bd. 2, br. 51 til GB.

90. BBB, bd. 2, br. 63 til GB.

91. BBB, bd. 2, br. 68 til GB.

92. Mgbl. 25. maj 1882.

forfatningsstrid i årevis, imens vokser min magt.«⁹³ Således var Brandes' opfattelse af Hørups tankegang, og helt uret har han nok ikke⁹⁴. Kort sagt: Brandes var tilhænger af visnepolitikken ud fra den forudsætning, at den snart ville holde op, Hørup derimod ud fra den forudsætning, at den ville vare længe.

Den reformiver, der kommer frem i lederen, møder man mange andre steder hos Brandes. Da han i slutningen af samlingen 1881/82 forelagde forslag om en lille revision af skoleloven, lod han den bemærkning falde, at han og medforslagsstillerne tog initiativet så sent, fordi der først nu – efter forliget om finansloven – var mulighed for at få reformen igennem. Venstre havde givet ministeriet en finanslov, altså var der al mulig grund til, at Højre gik med til reformen. Det tyder på en vis iver efter at se resultater. Hans bemærkning om, at reformen ikke vil betyde, at større og mere vidtrækkende reformer blev forhindret, det ville tværtom være et skridt på vejen, er typisk for den, der *vil* have noget gennemført⁹⁵.

Et andet eksempel kunne nævnes. Da Edv. Brandes i samlingen 1882/83 kæmpede for, at revisionen af straffelovens paragraf 10 ikke blev så omfattende, at den foruden indførelse af faldøkse også kom til at indbefatte en bestemmelse om indskrænket offentlighed, fremdrog han bl. a., at hvis man vedtog begge lovforandringer, ville loven ikke blive akceptabel for Højre, og resultatet ville blive, at man forhindrede en gennemførelse af det, alle var enige om: at faldøksen skulle afløse den almindelige økse ved henrettelser⁹⁶. Egentlig havde Brandes megen sans for, at politik er det muliges kunst. Da han i sin proklamation til de langeslandske vælgere 15. september 1880 gav udtryk for, at han var modstander af den radikalisme, der ville alt eller intet⁹⁷, afspejlede det måske nok Bergs kurs på det tidspunkt (hvor forhandlingspolitikken endnu ikke officielt var afblæst), men tomme ord var det dog ikke fra Brandes' side.

Forudsætningen for Edv. Brandes' begejstring for visnepolitikken faldt

93. BBB, bd. 2, br. 68 til GB.

94. Edv. Brandes har sikkert ret i, at Hørup var for forfatningsstrid i årevis. Hørup var af den opfattelse, at det ikke er love, der skaber folk, ligeså lidt som klæder. Men når folket havde gjort et skridt fremad, ville lovene automatisk følge. Med andre ord mente Hørup, at igennem en langvarig forfatningsstrid ville der ske en bevidstgørelse af folket. Først derefter måtte ministeriets fald følge, samtidig med at et stort reformarbejde kunne sættes igang. Jfr. Hørups grundlovstale 5. juni 1884. Skrift og Tale, bd. 2. 3–6. Og Hørup, 62 f.

95. Jfr. behandlingen af Edv. Brandes' initiativ til en lille skolereform i sessionen 1881/82.

96. RFF 1882/83 sp. 3646f.

97. Mgbl. 15. septbr. 1880.

væk, da den ikke blev den hurtige succes, han havde håbet, og han forvandlede derfor til en skarp kritiker af den. D. 10. oktober 1883 under første-behandlingen af finanslovsforslaget tog han ordet, og når man tager hensyn til, hvor langt mere urban tonen var i folketinget end i aviserne, var han meget direkte i sin kritik. Oppositionens politik er i virkeligheden inkonsekvent, siger han, for ganske vist gennemføres der næsten ingen lovforslag, og udgiftsposterne holdes derfor på et lavt niveau, men det betyder ikke, at regeringens indtægter formindskes tilsvarende. Nej, hvert eneste år er der et stort overskud på finansloven, således at regeringen har kunnet opspare en formue på ca. 60 millioner kr. Det er en meget uheldig politik, fordi Venstre derved giver den siddende regering de pengemidler, der er nødvendige for, at den kan bygge sin befæstning. Venstre ønsker ikke befæstningen, men giver alligevel ministeriet Estrup midlerne til at bygge en sådan. Edv. Brandes er ved at blive bange for, at visnepolitikken skal få den stik modsatte effekt af det, han i alt fald fandt, var dens formål: regeringens afgang. Han frygter, at regeringen ved hjælp af den opsparede formue bliver siddende.

Oppositionen kan lægge kursen om på to måder: enten kan den begrænse statens indtægter eller også kan den forhøje udgifterne. Edv. Brandes giver begge metoder sin anbefaling: han siger til finansudvalget, at det endelig ikke må vise sparsommelighed, hvad jernbaner angår. Resultatet vil blive, at udgifterne bliver større. Men det er dog ikke tilstrækkeligt, så derfor foreslår Brandes, at Venstre tager indtægtssiden op til kritisk revision ⁹⁸.

Talen vidnede om et meget stort klarsyn, al den stund den store formue blev Højre til uvurderlig hjælp i dets bestræbelse for at holde sig ved magten. Imidlertid var der ingen i Venstre, der var villige til at høre på Brandes. Man afviste alle hans indvendinger og var noget fortørnede over indlægget, oplyser Brandes selv nogle år senere ⁹⁹.

I sit essay om Edv. Brandes harcellerer Erik Henriksen, der oprindeligt havde været radikal i hørupsk forstand, men som senere blev en ivrig tilhænger af J. C. Christensen og derfor havde lidt svært ved at skildre sine tidligere meningsfæller helt uhildet, over de mange kovendinger, Edv. Brandes foretog: først var han visnepolitikens mand, så forhandlingspolitikens til 1890, og til sidst en skarp modstander af De mode-

98. RFF 1883/84 sp. 94–103.

99. Under EBs tale om ophævelse af indførelstold på råsukker m. m. RFF 1890/91 sp. 798 ff falder denne bemærkning: »... midt under visnepolitikken stod jeg uerfaren op ... og sagde, at jeg syntes, der var noget galt med den politik, vi førte ... Det tør jeg sige faldt ikke i god jordbund.« (sp. 802).

rates forhandlingspolitik¹⁰⁰. Hvad kritikken af den første kovending angår (fra visnepolitik til forhandlingspolitik), er den noget malplaceret, når man tager den kritiske holdning til visnepolitikken, Brandes demonstrerer, i betragtning tillige med den interesse for resultater, han viser. Begge dele leder direkte over i den forhandlingspolitik, han bliver en varm fortaler for i tiden efter provisoriet i 1885.

Konklusionen på dette kapitel må blive, at Edv. Brandes politiske stilling i tiden 1880–84 var ret usikker. Hans position i Venstre var ikke den bedste, og hans indflydelse på den førte politik ikke den, han kunne have ønsket. Han var derfor også kritisk over for denne politiks indhold. Om den taktiske metode, man anvendte for at komme til magten, begyndte han efterhånden at nære en vis tvivl. Hvad Venstres »image« angik, fandt han, at det stadig i alt for høj grad var præget af bønderne, der var uden virkelig forståelse for byernes interesser. De to dele, som Venstre efter sin alliance med Det litterære Venstre bestod af, var ikke ligeberettigede partnere og prægede ikke i lige høj grad partiet.

Hverken Hørup eller Berg var helt efter Brandes' hjerte: Berg stod han kritisk overfor, fordi han ikke havde givet Det litterære Venstre en ordentlig plads i sin gruppe. Efterhånden var han også kritisk over for Bergs visnepolitik. Tilfælles med Hørup havde Brandes dennes frygt for, at Berg skulle fremtræde som en for konservativ politiker. Det kan formuleres på den måde, at både Hørup og Brandes lå til venstre for Berg. Derimod havde Hørup og Brandes ikke helt samme indstilling til visnepolitikken, og det skyldtes igen deres forskellige holdning over for reformer. Det gjorde ikke Hørup så meget, at man ikke lige i øjeblikket nåede konkrete resultater. Visnepolitikken var for ham et middel til igennem den forfatningsstrid, den indebar, at drive Berg og – i det omfang de lod sig trykke af Berg – også de moderate til venstre for sig selv. Hørups onde drøm var, at et forlig skulle blive etableret mellem Højre og de mere konservative dele af Venstre. Ud af det ville der nemlig blot komme en regering, der næsten ikke var til at skelne fra den tidligere Højreregering¹⁰¹. Heller ikke Brandes nærrede nogen sympati for de moderate, men han havde et andet middel end visnepolitikken til at holde dem nede eller ude, idet han ligefrem anbefalede, at de blev udstødt af det ideale Venstre, han oprullede en vision af i 1882. For Brandes var visnepolitikken derimod et instrument til så hurtigt som muligt af få

100. Forfatningskampen, bd. 2, 123 f.

101. Jfr. Hørups voldsomme bekymring for, at et blandingsministerium (af moderate og Højre) skulle blive et resultat af de moderates forlig med Højre i efteråret 77 om afvikling af finansprovisoriet fra foråret 77. Skrift og Tale, bd. 1, 7.

den regering fjernet, der var i vejen for et konstruktivt arbejde i rigsdagen. Da Brandes angreb visnepolitikken i 1883, lå han og Hørup ikke på linje. Men trods dette er der dog langt større forståelse mellem Brandes og Hørup end mellem Brandes og Berg.

III. Arbejde uden for folketinget til bruddet med Berg

I perioden 1880–84 øvede Edv. Brandes formentlig sin største politiske indsats uden for folketinget. Det var i dette tidsrum han fremstod som selvstændig forfatter, som Danmarks (beskedne) sidestykke til Norges Ibsen og Bjørnson, i denne periode, at han var udgiver af og redaktør ved Morgenbladet, Venstres organ i hovedstaden, og i denne periode, han gjorde et betydeligt arbejde for Det litterære Venstre.

Var de tre former for virksomheder forskelligartede, havde de dog det til fælles, at de alle havde indflydelse på den politiske udvikling, ikke alene Brandes' egen, men også på Venstres. For det første var de alle led i en fælles kamp henimod det, der var målet for Edv. Brandes: at skabe et nyt åndeligt klima, dvs. et klima, der var de tanker, Edv. Brandes og først og fremmest Georg Brandes havde slået til lyd for, og inspireret af hvilke en lang række digtere skrev, gunstigt stemt. Sin egen og Hørups politiske virksomhed ønskede Edv. Brandes anskuet på denne måde: »Man gør politik til noget alt for ringe, når man hænger ordet og virksomheden på rigsdagsarbejdet med forslag, om ændringer, love og lignende, der jo blot er politikens redskaber eller vejskel eller, om man vil, tidsresultater, medens politik er den evige higen efter udvikling og forvandling.«¹⁰² For Edv. Brandes var arbejdet uden for rigsdagen derfor også et stykke politisk arbejde, hvad han lader en af personerne i sit skuespil *Gyngende Grund* udtale, når han lægger ham følgende replik i munden: »Alt er politik«¹⁰³. I overensstemmelse med disse tanker gjorde Edv. Brandes sit arbejde for det moderne gennembrud, et arbejde, der først og fremmest bestod af de anmeldelser, han leverede i Morgenbladet af den nye såvel som den gamle digtning til et politisk arbejde. Hvad der var af talentfuld digtning, betonede han, var på Venstres side.

I den udstrækning det lykkedes Edv. Brandes at overbevise publikum om sine påstandes rigtighed, havde det ikke blot den mere langsigtede virkning, at det åndelige klima blev et andet og efter Brandes' mening bedre, det havde også – og det er den anden grund til, at Edv. Brandes' virksomhed uden for rigsdagen er politik – den konsekvens, at

102. Pol. 22. maj 1922. Kronikken »Hørup og Pingel«.

103. *Gyngende Grund*, 56.

Venstres stilling blev bedre. Hvor de nationalliberale tidligere havde haft kulturen på deres side, ville Venstre nu få den på sin side. Det var af stor betydning, fordi de nationalliberales begrundelse for at holde Venstre borte fra magten havde været partiets kultureløshed.

Endelig greb den kulturpolitik, Edv. Brandes førte, også ind i politikken på den måde, at den fik betydning for Edv. Brandes' forhold til Berg og grundtvigianerne i Venstre. Der var brydninger såvel i rigsdagen som på Morgenbladet. Mellem dem var der et vekselspil, der til sidst affødte et brud mellem Berg på den ene side og Hørup og Brandes på den anden. I det følgende skal de tre nævnte former for indvirkning på politikken behandles. Skønt de naturligvis hører meget nøje sammen, vil de alligevel for klarhedens skyld blive behandlet i to adskilte grupper. Først vil jeg tage brydningerne og derefter kulturpolitikens indvirkning på det åndelige klima og Venstres stilling.

Edv. Brandes havde tumlet med planer om at begynde udgivelsen af et tidsskrift, lige siden det af ham og Georg Brandes redigerede tidsskrift »Det nittende Aarhundrede« havde lidt skibbrud i 1877¹⁰⁴. Nu øjnede han imidlertid muligheden for – efter etableringen af alliancen med Berg – at komme i besiddelse af noget endnu bedre: et dagblad. Det var hans hensigt at skabe et »stort frisindet og fint (elegant med rene manchetter) dagblad ud af det lidt gemene venstreblad« (Morgenbladet), som han udtrykte sig over for den norske digter Alexander Kielland¹⁰⁵.

Ved rigsdagssamlingens begyndelse i efteråret 1880 forelagde han Berg en plan om at udvide Morgenbladet på den måde, at en lang række af Det litterære Venstres mænd knyttedes til bladet som medarbejdere, medens redaktøren siden 1873 N. J. Larsen fortsat skulle være redaktør. Foruden at tilføre denne mængde talent tilbød Brandes at skyde 20.000 kr. i avisen¹⁰⁶. Den havde på det tidspunkt kun 1575 abonnenter og kørte med underskud¹⁰⁷.

Det er en ret almindelig antagelse, at det var for at redde Morgenbladet, at Berg i det hele taget lod Brandes opstille til folketinget. Det er den moderate leder Frede Bojsens forklaring på det efter hans mening mærkelige makkerskab¹⁰⁸. Imidlertid fremgår det ret klart af kildematerialet, at denne opfattelse er uden bund i virkeligheden.

I første omgang var Berg så tøvende over for Edv. Brandes' forslag, at Brandes var ganske overbevist om, at det hele ville løbe ud i sandet¹⁰⁹.

104. Om Edv. Brandes' tidsskriftplaner Kulturkampen, bd. 2, 118–120.

105. BBB, bd. 5, br. 58 oktober 1880 til Kielland.

106. BBB, bd. 2, br. 36 oktober 1880 til GB.

107. Kulturkampen, bd. 2, 143.

108. Bojsen 102.

109. BBB, bd. 2, br. 39 19. november 1880 til GB.

Dog ca. en måned efter Brandes' henvendelse til Berg gik denne alligevel i realitetsforhandlinger ¹¹⁰. Selv mente Brandes, at det var Hørup, der lagde hindringer i vejen for planens virkeliggørelse, både fordi han hadede N. J. Larsen, der til gengæld var knapt så imponeret af Hørup som journalist, som eftertiden har været ¹¹¹, og aldrig ville tillade denne at blive redaktør for et fint blad, og fordi han var bange for, at Edv. Brandes skulle erobre en alt for fremtrædende position, så partiet blev to halvdele: Berg og Brandes og han selv kun mellemedet ¹¹². At Hørup ikke var tilfreds med Brandes' oprindelige plan, der ikke ville give ham nogen fremtrædende position, er da helt givet, men det er dog ikke den vigtigste grund til, at sagen trak ud. Madsen-Mygdal, der var en af de få venstremænd i landstinget og en trofast Berg-tilhænger, oplyser i sine erindringer, at de jyske ejere var imod den forestående rekonstruktion af bladet, fordi de var bange for, at det ville blive for ensidigt, dvs. udelukkende et organ for en bestemt klike. Først da Morgenbladets daglige leder N. J. Larsen, der formentlig som redaktør har haft et klart blik for Morgenbladets fortvivlede økonomiske situation, truede med at gå, opgav de jyske ejere deres modstand ¹¹³. På et senere tidspunkt har Brandes skrevet, at disse ejere i virkeligheden blot var en fiktion, som Berg brugte til at holde foran sig som et skjold, når ubehagelige afgørelser skulle træffes ¹¹⁴. Han har sikkert ret, for det er påfaldende, at ejerne ikke en eneste gang optræder alene på brædderne. Det er altid Berg. Desuden har de altid nøjagtig de samme ønsker og synspunkter som Berg. Selv Madsen-Mygdal, der som Bergs håndgangne mand i landstinget ellers er godt inde i de bergske forhold, kender dem kun gennem Bergs omtale af dem.

Da Berg omsider bekvemmede sig til at gå i realitetsforhandlinger med Brandes, gik han kun delvis med til Brandes' planer. Han foreslog, at han selv skulle indskyde et beløb på 10.000 kr. og Brandes 15.000 kr., og hvad der betød mest, han betingede sig, at bladet også skulle være grundtvigianernes, og at der skulle skrives, så landbefolkningen ikke blev skræmt væk. Så bestemt på at få disse krav opfyldt har Berg åbenbart været, at Edv. Brandes forstod, at Morgenbladet ikke kunne blive det fine elegante blad, han havde tænkt sig, og han syslede derfor et øjeblik med tanken om ved siden af Morgenbladet at udgive et tidsskrift, hvor

110. BBB, bd. 2, br. 42 d. 22. november 1880 til GB.

111. Larsen, 5ff.

112. BBB, bd. 2, br. 36 og 37 fra november til GB.

113. Madsen-Mygdal 50 f.

114. »Da Politiken blev til«, artikel af EB trykt i Pol 1. oktober 1909 og 1. oktober 1934.

forholdene blev nøjagtig, som han ønskede det, dvs. et organ udelukkende for Det litterære Venstre ¹¹⁵.

Den skildring, Edv. Brandes giver af begivenhedsforløbet, passer som fod i hose med, hvad Madsen-Mygdal beretter – især hvis man erstatter de jyske ejere med Berg: Da Berg har måttet give efter for N. J. Larsens pres, træffer han så til gengæld sine forholdsregler, for at de bange anelser ikke skal gå i opfyldelse.

Omkring midten af december 1880 nåede Brandes og Berg frem til den endelige aftale om Morgenbladets fremtidige status ¹¹⁶. For en periode af tre år bortforpagtede ejerne bladet til Berg, Brandes og Hørup, således at disse tre blev udgivere. Berg skulle være ejernes repræsentant og kunne på deres vegne lade være at forny kontrakten efter udløbet af de tre år ¹¹⁷.

Efter aftalen kunne både Hørup og Berg være tilfredse: Hørup, fordi han havde opnået at blive stillet lige med Berg og Brandes, og Berg, fordi han med bestemmelsen om, at kontrakten kunne hæves efter tre år, havde fået et effektivt middel til at forhindre Brandes i at gøre avisen for ekstrem. Det, der i denne sammenhæng er det interessante ved de skildrede begivenheder, er, at Berg slet ikke var interesseret i, at Brandes overtog Morgenbladet på den måde, Brandes oprindeligt havde tænkt sig. Det var presset af omstændighederne, at Berg i det hele taget gik med til nogen nyordning. Resultatet af forhandlingerne blev derfor et kompromis, som hverken Berg eller Brandes kunne være helt tilfredse med – Brandes, fordi han ønskede at skabe et fint hovedstadsblad, Berg (der ganske vist havde sikret sig et vist hold på Brandes), fordi ordningen trods alt rummede den risiko, at f. eks. grundtvigianerne blev trådt over tærne. I lyset af dette bliver de senere uoverensstemmelser mellem Brandes og Berg lang mere forståelige, end hvis man, som litteratur-, kultur- og pressehistorikeren Hakon Stangerup gør ¹¹⁸, antager, at Berg var ivrig efter, at Brandes og de øvrige litterære venstremænd skulle give det hendøende venstreblad nyt liv.

115. Jfr. note 110.

116. BBB, bd. 2, br. 46 18. dec. 1880 til GB.

117. Den omtalte ordning fremgår af det note 116 nævnte brev, af Bergs beretning om forholdene på Morgenbladet i perioden 1880–83 aftrykt i Mgbl. 10. og 11. februar 1885 og af Bergs opsigelsesbrev fra dec. 1883, cit. Kulturkampen, bd. 2, 265.

118. Kulturkampen, bd. 2, 138: »Men Berg var også politisk interesseret i at drive Morgenbladet i vejret som et fint blad og et blad for intelligensen, der skulle være en stormbuk mod København. Edv. Brandes som folketingsmand var udmærket, men Edv. Brandes som litterær chef i Morgenbladet med hele Det litterære Venstre omkring sig var bedre endnu«.

Da alliancen mellem Edv. Brandes og Berg var revnet, gav Berg udtryk for den anskuelse, at en enkelt klike havde domineret Morgenbladet: »Ethvert tegn til at vige fra sporet tugtedes, og den, der ville bryde ringen, skulle sættes i band. Grundtvigs hundredårige mindefest skulle forhånes og reformationens firehundredårige fest forties. Morgenbladet skulle være den litterære kritiske skoles prokrustesseng.« Berg havde ikke kunnet forhindre det, fordi han altid havde været i mindretal i bestyrelsen, hvor Edv. Brandes og Hørup hele tiden holdt sammen¹¹⁹. I det citerede stykke angiver Berg to grunde til brydningerne på Morgenbladet. De skyldtes eftes Bergs opfattelse dels den holdning, Brandes indtog til Grundtvig og religionen, og dels den diktatoriske måde, han optrådte på over for digterne. At disse modsætninger ikke er noget, Berg har fundet på for at retfærdiggøre det skridt, han tog i december 1883: opsigelsen af kontrakten med de to andre udgivere, illustrerer følgende udtalelse af Edv. Brandes i 1881 klart: »... jeg viste en sand englelig tålmodighed (under et par konferencer med Berg). Han var grænseløst uforskammet mod mig, vridsede og klagede over Skram og æstetikken og ugudeligheden. Jeg holdt mig i skindet, thi jeg følte, at havde jeg givet mine følelser luft, var hele alliancen revnet med det samme.«¹²⁰

Det vil være naturligt at se på Edv. Brandes' forhold til grundtvigianismen, for det var jo denne åndelige strømning, der var den politiske partners ideologi. Direkte udtaler Edv. Brandes sig egentlig kun om Grundtvig to gange.

D. 18. august 1881 anmeldte han andet bind af Grundtvigs poetiske skrifter, der indeholdt dramaet »Optrin af Nordens kæmpeliv«. Kort formuleret fandt Edv. Brandes, at den digteriske kvalitet var noget ujævn: karaktertegningen, sprogføringen og den dramatiske struktur havde alle væsentlige brist. Dog i enkelte scener nåede Grundtvig det virkelig store i poetisk henseende, f. eks. i skildringen af Harald Blåtand og Palnatoke. Med Grundtvig som autoritet sluttede Brandes med et slags forsvar for sig selv og sin direkte anmeldelse: »Det sømmer sig ikke ... ikke at ville forstå, at videnskab og tro, poesi og religion ikke tør blandes sammen.«¹²¹ Dvs, at trods forskelle i indstillingen til religionen og i værdsættelsen af Grundtvig som digter burde grundtvigianerne og brandesia-nerne kunne være i forbund sammen.

Næste gang Brandes tog stilling til Grundtvig, var i efteråret 83, da hans hundredeårs fødselsdag fejredes. Dagen efter fødselsdagen fremkom

119. Mgbl. 10. februar 1885.

120. BBB, bd. 2, br. 65 25. dec. 1881 til GB.

121. Mgbl. 18. august 1881.

der i Morgenbladet en lang artikel om Grundtvig forfattet af Edv. Brandes¹²². Det var ikke nogen almindelig hyldestartikel, men derimod en indgående vurdering af Grundtvig, grundtvigianerne og deres forhold til den retning, man med Georg Brandes' ord kunne kalde det moderne gennembrud. Tilsyneladende uden at lægge nogen dæmper på sig selv skrev Edv. Brandes lige ud, hvad han mente. Grundtvigs synskreds havde fra hans barndom været præsteligt begrænset, hed det i begyndelsen af artiklen, der fortsatte med at give en skildring af, hvordan Grundtvig, der oprindeligt stod kristendommen ret fjernt, med stor viljestyrke og under umenneskeligt slid arbejdede sig frem til at tro »på det nye testamente, dets ord og mirakler, modsigelser og historiske usandsynligheder . . .« og senere på det gamle testamente med dets »mosgroede, mørke jødiske sagn«. Da Grundtvig begyndte at virke, talte han »som den, der ingen modsigelse tåler, som en prædiker, der ikke kan afbrydes – selvsikker, fanatisk, troshovmodig.« I Brandes' øjne var det tydeligt nok en meget stor begrænsning ved Grundtvig, at han var troende.

Bedømmelsen af Grundtvig som digter falder egentlig sammen med den, som Edv. Brandes udtalte i anmeldelsen fra 1881: »Det er vanskeligt at finde guldkornene imellem de dynger af overflødig strå, der omgiver dem. Men om han så kun havde digtet den berømte indskrift på Oddens mindestøtte, ville hans poetiske geni være uomtvisteligt. Rundt omkring finder man ligesom brokker af samme lapidarskrift, som man beundrer.« Selv om Edv. Brandes også i denne passage siger sin mening lige på og hårdt, har han vel egentlig ret. Grundtvig regnes i dag for en af guldalderens største digtere, men han var så utroligt producerende, at hovedmængden af, hvad han skrev, er gået i glemmebogen.

Heller ikke grundtvigianismen er Edv. Brandes blid imod. Partiets lære »besidder en nyreligions evne til at udstrække sig og lokke sjæle ved at tilbyde meget og fordre lidt.« Senere hedder det: »Tro er en form for livsførelse og ikke den vanskeligste, og grundtvigianismen er atter ikke nogen byrdefuld tro.«

Til sidst slutter Edv. Brandes dog med en forsikring om, at trods alt det, der skiller grundtvigianismen og Det litterære Venstre, er der dog én ting, der forbinder dem, Grundtvigs hævden af det frie ord. Det er det, der »muliggør en forbindelse mellem hans tilhængere og alle dem, der elsker den frie tanke og den fulde sandhed.« Derfor: »Selv de, der står hans lære fjernt og ikke ville deltage i festlighederne i går, kan dagen efter anerkende den store mandsgerning, der samler tusinder i Grundtvigs navn.«

122. Mgbl. 9. september 1883.

På grundlag af disse to artikler gør Hakon Stangerup det synspunkt gældende, at Edv. Brandes ganske vist i begyndelsen lagde en dæmper på sine synspunkter, men at dette var taktisk bestemt. Han gjorde det blot for senere at kunne føre sine synspunkter til sejr efter at have brugt grundtvigianismens frisind som skærmbædt. I sidste ende var Edv. Brandes en fanatiker, der ikke ville forstå andre åndsretninger end sin egen. Da han følte sig stærk nok, eksploderede han i en generel nedrakning af Grundtvig¹²³.

Jeg kan ikke se, at der er denne udvikling fra den ene artikel til den anden, således at Edv. Brandes i den første lagde skjul på sine synspunkter, fordi det ville være til fordel for ham, medens han i den sidste åbent sagde, hvad han mente, fordi han nu anså sig selv for stærk nok til ikke længere at behøve at tage taktiske hensyn, for i begge artikler siger han dog ganske ærligt, hvad han mente om Grundtvig, og i begge artikler slutter han med at udtale sin forvisning om, at grundtvigianerne og brandesianerne trods forskelle står på fælles grund. Forskellen på de to artikler er blot den, at i den første artikel skriver Brandes kun om Grundtvig som digter, medens han i den anden artikel behandler alt, hvad der hører under Grundtvig og grundtvigianisme. På det punkt, hvor de to artikler beskæftiger sig med det samme spørgsmål: Grundtvig som digter, falder deres vurdering sammen. Blandt en mængde slagger finder man guldkorn.

Det har næppe heller været hensigten at håne og spotte Grundtvig og grundtvigianerne, thi i så fald forekommer det mærkeligt, at Edv. Brandes slutter artiklen, som han gør. Man kan dog ikke først bevidst håne folk, og dernæst tro, at alt alligevel kan være godt mellem dem og én selv.

Noget andet er, at artiklen er højst uheldig, ikke alene fordi Edv. Brandes fortæller de troende, at de er overtroiske, at deres horisont er stærkt begrænset og, at deres religion er en nem måde at leve på, i virkeligheden en flugt fra denne verdens problemer, men også fordi han i sine bestræbelser for at gøre op med det, han betragter som overtro, kommer til at modsige sig selv. Det ene sted hedder det, at Grundtvig møjsommeligt måtte kæmpe for at tro på de mosgroede jødiske sagn, det andet, at tro er en nem form for livsførelse. Hvis man må kæmpe for at tro, kan det næppe siges at være så nemt. Selv om Edv. Brandes' ord ikke var ment som en generel nedrakning, må man på den anden side sige, at han må have været blind på det ene øje, når han ikke så, at de måtte virke sådan.

123. Kulturkampen. bd. 2, 148 f. Grundtvig-artiklen er behandlet 157–60.

Harmen var stor blandt grundtvigianerne. Det kom til udtryk på det vennemøde, der holdtes i anledning af 100-årsdagen. På mødet blev Berg stærkt angrebet for sit forbund med det, man kaldte de fremmede ¹²⁴. Talerøret for de moderate grundtvigianere Dansk Folketidende levner i sin kommentar til Edv. Brandes' essay heller ikke megen tvivl om, hvordan de moderate så på »begivenheden«. »Det litterære Venstres hovedorgan Morgenbladet forholdt sig tavs på selve hundredeårsdagen, men dagen efter mødte den ene af dets tre udgivere, folketingsmand, dr. E. Brandes, med et stykke, der fortjener opmærksomhed, fordi det viser, med hvilken dristighed nogle af de nymodens realister sætter sig til doms over forhold, hvis realitet . . . de ikke kender, skønt de stadig gør sig til af, at de bygger deres dannelse ikke på løse stemninger, men på grundige undersøgelser.« ¹²⁵ Da denne bemærkning falder i en artikel, der ellers roligt indskrænker sig til at referere de artikler, der er blevet skrevet i anledning af Grundtvigs hundredeårs fødselsdag, er den skarper, end den umiddelbart ser ud til at være. I sine erindringer kalder de moderates stærke mand Frede Bojsen Grundtvigartiklen hånende ¹²⁶.

Selv blandt Edv. Brandes' partifæller i Det litterære Venstre har man vist fundet, at Edv. Brandes' ord om Grundtvig var udfordrende. Betegnende er det, at Georg Brandes i sit erindringsværk *Levned* finder, at Grundtvigartiklen ikke var klog ¹²⁷.

Edv. Brandes' kurs over for grundtvigianerne skabte brydninger, men den var naturligvis ikke den eneste årsag til uoverensstemmelserne på Morgenbladet mellem Brandes og Berg. Den måde, hvorpå Edv. Brandes dyrkede Det litterære Venstre og den måde, hvorpå han hyldede dette partis fritænkeriske anskuelse i anmeldelser af dets digtere, har bidraget sit.

Som det vil fremgå af det følgende, tror jeg dog ikke, at den partidisciplin, Edv. Brandes søgte at hævde i Det Litterære Venstre (i alt fald efter Bergs mening), har været årsag til brydninger. Det er snarere sådan, at da Berg opdagede, at nogle af det moderne gennembruds mænd begyndte at falde fra, så han en mulighed for at bryde med Brandes, nu da han ikke behøvede at få alle digterne imod sig.

Derimod kan udtalelser, der gik i retning af fritænkeri, i anmeldelser af moderne digterværker meget vel have medvirket til at skabe brydninger. Kulminationen nåedes med Grundtvig-artiklen. Berg brokkede sig

124. Aagaard, 132–33.

125. Dk. F. 16. september 1883.

126. Bojsen, 124.

127. *Levned*, bd. 3, 67.

ganske vist ikke over artiklen, for i et brev til vennen Alexander Kielland fra november 1883 (altså efter Grundtvigartiklen) glæder Edv. Brandes sig over, at Hørup står så stærkt i forhold til Berg, og over at Morgenbladet var ved at blive et respektabelt blad¹²⁸. Havde der været scener med Berg, var de næppe gået uomtalt hen. Da artiklen umuligt kan have været efter Bergs hoved, ikke alene fordi den måtte støde Berg selv, men også – og det er vel endda det vigtigste – fordi den var en kraftig udfordring til de moderate, som Berg havde nærmet sig stadig mere siden visnepolitikens indvarsling, betød tavsheden sikkert, at Berg havde opgivet at finde en *modus vivendi* med Edv. Brandes. De uoverensstemmelser, der havde været forud for Grundtvigartiklen, havde spillet ind på forholdene på rigsdagen. Da Berg under debatten om understøttelse til de ti forfatterinder bemærkede, at det ikke kun var en enkelt retning, der skulle have forfatterunderstøttelser, afspejlede denne bemærkning sikkert hans irritation over, at Edv. Brandes på Morgenbladet favoriserede det moderne gennembrud. Bergs beslutning om ikke at forlænge kontrakten med Hørup og Brandes skulle få vidtrækkende konsekvenser for alle tre mænds politiske fremtid. Blandt årsagerne til denne beslutning må brydningerne på Morgenbladet have været.

»Det, vi vil nå til, er kortsagt at befale over den offentlige mening i Norden ...« skrev Edv. Brandes i 1881 til den nye stjerne på den litterære himmel August Strindberg¹²⁹. Nåede Det litterære Venstre det, ville kampen være vundet: et nyt åndeligt klima ville være opstået, og Venstre ville have fået digtningen med sig.

Edv. Brandes' udgangspunkt taget i betragtning er det egentlig ikke mærkeligt, at han har fået ord for uden litterære hensyn at rose partifællerne ganske hæmningsløst og lige så hæmningsløst at forfølge dem, der tilhørte den anden lejr¹³⁰. Denne opfattelse har Hakon Stangerup søgt at godtgøre i sit store kulturhistoriske værk *Kulturkampen*, og han har for egen regning tilføjet, at Edv. Brandes forlangte, at digterne skulle tjene bestemte ideer, når de skrev. Det var ikke nok for Edv. Brandes,

128. BBB, bd. 5, br. 78 4. november 1883 til Kielland.

129. BBB, bd. 6, br. 11 d. 3. juli 1881 til Strindberg.

130. Forfatningskampen, bd. 2, 107–8. Denne opfattelse bygger i meget høj grad på det indlæg, Vilhelm Andersen offentliggjorde i Pol. 25. marts 1900 for at begrunde, at han ikke ville skrive under på den adresse, hvor der udtryktes anerkendelse for den indsats, EB havde ydet i dansk åndsliv. En række nekrologer fastslår denne opfattelse som en usvigelig sikker sandhed: jfr. Dagens Nyheder 21. dec. 1931 og Berlingske Tidende 21. dec. 1931. I en artikel kaldet »Journalisten EB« 1. oktober 1934 i Pol. af Valdemar Koppel accepteres opfattelsen faktisk – om end EBs fremgangsmåde forsvares. (Koppel var på det tidspunkt Politikens chefredaktør).

at digterne skrev realistisk, de skulle også holde ideernes fane højt. Gjorde de ikke det, kølnedes Edv. Brandes' interesse kendeligt, og det kunne komme så vidt, at Brandes forvandlede fra en hjælpsom ven til en rasende fjende ¹³¹.

Litteraturhistorikeren Rubow, der vel er bedst kendt for sin store Holger Drachmann-biografi, ligger helt på linje med Stangerup, når han i den omtalte biografi skriver, at Edv. Brandes' litteraturpolitik var fanatisk og overlagt (sic!) forkert. »En mærkelig tåbelighed ved det kritiske regime var den idé, at digterne skulle skrive efter kritikernes ordre.« ¹³²

Brandes har selv udtalt sig om spørgsmålet. I et interview har han indrømmet, at han var på nakken af højreorienterede skribenter. Men grunden til, at han brugte grovfilen over for dem, var, at det virkelig var nødvendigt at sige tingene skarpt på det tidspunkt, fordi man dengang anså en skribent som Carl Møller for at være en mindst lige så betydelig digter som Drachmann ¹³³. Lignende synspunkter gør han gældende i sit svar til litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen, der havde været det moderne gennembrud sympatisk stemt, men som fandt Edv. Brandes' teateranmeldelser o. 1900 af Det kongelige Teaters opførelser for ensidige og partiske ¹³⁴.

I sit essay fra 1883 om digteren P. A. Heiberg, der til sidst blev forvist fra Danmark på grund af sin skarpe kritik af enevældens mange skrøbeligheder, giver Edv. Brandes en udmærket karakteristik af sig selv, idet han roser Heiberg, fordi han havde forståelse for den »gamle bokseregul, som hedder, at tyve slag i flæng virker ikke så meget som fem slag på samme sted.« Denne regel er i følge Brandes »journalismens hemmelighed.« ¹³⁵

Hvis man betragter Edv. Brandes' anmeldelser i Morgenbladet, vil man opdage, at han i overensstemmelse med sit mål at slå højreskribenterne ned og i overensstemmelse med den metode, han havde bekendt sig til i essayet om P. A. Heiberg, for hårdt frem mod den litteratur, der ikke bekendte sig til det moderne gennembruds ideer. Men det er i denne forbindelse egentlig forkert at sige, at han lod hånt om æstetikens regler, for det lykkedes faktisk ikke forfattere som Otto C. Fønss, Ernst v. d. Recke, Alfred Ipsen, Carl Møller, Erik Bøgh og, hvad de ellers hed, at skabe levende litteratur.

Som eksempel på, hvordan Brandes optrådte over for skribenter af den

131. Kulturkampen, bd. 2, 194. Baggrunden for opfattelsen 166–170 og 176 ff.

132. Rubow, 132.

133. Rimestad, 2–3.

134. Pol. 25. marts 1900.

135. Artiklen om Heiberg Mgbl. 22. marts 1883.

slags, kan hans anmeldelse af Halvandet Hundrede Viser af Erik Bøgh, der siden 1850'erne havde været storleverandør af revyer, vaudeviller, komedier osv. til Casinoteatret, nævnes ¹³⁶. Edv. Brandes ironiserer i anmeldelsen over, at Bøgh, der oprindeligt blev ringeagtet af de national-liberale som en ustuderet røver, nu er blevet en af de nationalliberales egne. »Man tilgav ham lidt koketteri med darwinisme og ligbrænding, når han kun moraliserede med dydens egne harme over samtidig litteratur, og når hans politik var en dannet mands foragt for Venstres naragtighed.«

I en artikel om dramaet Knud og Magnus af Ernst v. d. Recke, der skrev i en køn romantisk stil, men uden originalitet og havde haft en vis succes dermed på Det kongelige Teater, kan Edv. Brandes heller ikke holde en politisk bemærkning tilbage. I dramaet står Knud Hertug i sympatiens glans, og dog taler han fremskridtets sag. Hvorfor, spørger Brandes. »Står hr. Recke på springet til at forlade sin egen lejr, eller hvad skal man tro? Hvis Knud Hertug levede nu til dags, måtte han absolut slutte sig til det parti, der ikke frygter for at lede frugtbringende hovedstrømninger ind over vort land.« ¹³⁷ Forinden de politiske bemærkninger falder, har Brandes dog ud fra rent æstetiske kriterier afvist dramaet. Var Brandes end sine fjenders fjende, kom han dog i sine vurderinger i almindelighed ikke i modstrid med, hvad en rent æstetisk målestok tilsagde ham.

Hvad Edv. Brandes' holdning til vennerne angik, er det ret tydeligt, at han skrev med sordin. Hvis han fik til opgave at anmelde et værk, som han egentlig ikke brød sig noget videre om, foretrak han at gå let hen over de svage steder for til gengæld at kunne koncentrere sig så meget mere om, hvad han fandt kunstnerisk vellykket. Han holdt sig nemlig hele tiden for øje, at gode anmeldelser styrkede den litterære og politiske opposition, medens dårlige ville være at give fjenderne våben i hænde mod hans eget parti ¹³⁸.

Som eksempel på denne holdning til venstre-litteraturen skal jeg nævne Brandes' recension af Thomas Fris' *Historie*, en roman, der var forfattet af hans gode ven Sophus Schandorph, som var en stor beundrer af den franske naturalisme, og som uden større held forsøgte sig som et dansk sidestykke til Zola. Edv. Brandes fremhæver, at romanen har mange gode passager, men lægger trods alt ikke skjul på, at Schandorph hører til de meniges skare (blandt Det litterære Venstres mænd). Bogens fremkomst (1882) giver Brandes lejlighed til at slå fast, at Højre uhjælpelig har tabt udi digtningen. Hvert år, når bogsæsonen begynder, er det en fornøjelse

136. Anmeldelsen af Erik Bøghs viser Mgbl. 13. marts 1881.

137. Mgbl. 17. dec. 1881.

138. BBB, bd. 2, br. 93 til Jacobsen.

at se, hvilket parti bøgerne tilhører, »For den, der står uden for striden, bliver morskaben herved rent æstetisk, men for den, som har sit blod i kampen – og det har vi jo snart alle – er det en tilskyndelse og en magtfølelse, når det nye år efter år står sejrrig overfor en ringe efterslæt af det gode gamle . . . Både venner og fjender ved forud, at det litterære parti, iblandt hvilket Morgenbladet tæller meningsfæller, sidder inde med sejren.«¹³⁹ Denne anmeldelse understreger kraftigt, at Edv. Brandes, der ikke havde meget til overs for Thomas Fris' Historie som digterværk¹⁴⁰, gik let henover, hvad der syntes ham svagt, og så meget kraftigere fremhævede digtningen som et led i kampen mod Højre.

Det mest markante vidnesbyrd om, at Edv. Brandes skrev med sordin, er hans recension af digtsamlingen Rødtjørn skrevet af Karl Gjellerup, der var blevet opdaget af brødrene Brandes og i begyndelsen gjorde sig megen umage for at skrive i overensstemmelse med deres anvisninger. En del af disse digte er ufærdige, det indrømmer Brandes blankt. »Disse digte minder om marmorblokke, som ikke helt er tilhuggede, men hvorfra den guddom, billedhuggeren vil danne, snart løfter næsten hele legemet og hænger med en fod eller en arm, snart kun har fået hoved og bryst frem over blokken.«¹⁴¹ Mere nænsomt og næsten poetisk kan det, der dog trods alt også rummer en kritik, næppe formuleres. Også i denne anmeldelse er Edv. Brandes ude efter Højre. Hvorfor har højrepressen pludselig antaget en så from mine, spørger han. Og svarer selv. Det er ikke, fordi den egentlig er særlig from, grunden er den, at det er en grimasse, der passer over for fritænkere. En from mine kan vel altid tage et par stik hjem. I parentes bemærket er det vel sådanne bemærkninger, der har opirret Berg, for selv om Edv. Brandes sigtede til fromme højrefolk, har de »fromme« inden for alle lejre vel følt sig stødt.

Der kunne nævnes mange flere vennerecensioner, men lad det være nok med det nævnte. Det samlede indtryk er, at Edv. Brandes bruger digtningen som et våben imod Højre og derfor har en helt anden tone på over for partifællerne end over for modstanderne. Derimod finder man ikke noget eksempel på, at Edv. Brandes direkte roste, hvad han fandt

139. Mgbl. 2. oktbr. 1881.

140. BBB, bd. 2, br. 60 8. septbr. 1881 til GB: »Jeg giver ikke ti sider af Niels Lyhne bort for hele Schandorphs bog. Bedre en død løve end en levende hund . . .« skriver Brandes med et bibelcitater. Af et brev fra EB til Schandorph 31. oktober 1882, NKS 4640V KB, fremgår det, at EB i en tredjes nærværelse har kritiseret Schandorph for et eller andet. I brevet forsikrer han, at al hans kritik var »lutter gode ønsker for fremtiden. Enten det var galt eller rigtigt, var det godt ment af et ærligt hjerte.« Formentlig har denne kritik været rettet mod nogle af Schandorphs kunstneriske mangler.

141. Mgbl. 7. januar 1882.

dårligt. Dertil var han en for fin æstetiker. Særlig havde han et meget åbent blik for nye talenter. Han var den, der opdagede J. P. Jacobsen ¹⁴², og den første, der så, at Gjellerup bag alt det tomme bulder rummede en kerne af talent ¹⁴³.

Tilbage står at undersøge, om Edv. Brandes ligefrem gik så vidt i sine bestræbelser for at skabe et nyt åndeligt og litterært klima, at han forlangte, at digterne skulle holde ideens fane højt, dvs. skrive det, Hakon Stangerup kalder indignationslitteratur ¹⁴⁴. Den skelnen, som Stangerup på denne måde foretager mellem form og indhold, er vistnok ved siden af Edv. Brandes' synspunkt er det, at den moderne digtning skal beskæftige sig med sin samtids virkelighed og problemer. Men i det øjeblik digteren vælger realismen som sin kunstneriske udtryksform, er det eo ipso ensbetydende med, at han stiller sig på fremskridtets side. Dette behøver altså ikke at give sig udtryk ved, at han bringer et budskab af den ene eller anden art, tværtimod vender Brandes sig imod, at der agiteres alt for meget. Det er nemlig ødelæggende for et kunstværk. Dette synspunkt, at digteren i og med at han skriver realistisk tager parti for fremskridtet, kan forekomme ejendommeligt, men det svarer jo ganske til Edv. Brandes' syn på den romantiske epigonlitteratur, at den ved at holde sig til fantasiens rige korresponderede til og understøttede tidens reaktionære styre. Da digtningen forlod fantasiens rige, trådte den i fremskridtets tjeneste ¹⁴⁵.

En ting er, at man med kendskab til Edv. Brandes' teoretiske syn på realisme kan forvente, at han har det omtalte syn på sammenhæng mellem realisme og fremskridt. Noget andet er, om Edv. Brandes også i praksis retter sig efter sin teori. Nogle konkrete eksempler kan vise vej. D. 9. marts 1882 anmeldte Brandes en novelle af Bjørnstjerne Bjørnson. Efter hans smag var forfatterens tendens lovlig tydelig, der var noget moraliserende over historien ¹⁴⁶. Med andre ord: forfatteren må ikke ofre det æstetisk vellykkede af hensyn til sit budskab.

Af særlig interesse er det at se, hvad der lå bag bruddet med digterne Gjellerup og Drachmann, for holdt Stangerups teori stik, skulle man tro, at det var Edv. Brandes' kølige holdning til en litteratur, der ikke var tilstrækkelig ideologisk opladet, der var årsagen. I tilfældet Drachmann fremgår det med al ønskelig tydelighed af Rubows Drachmann-biografi, at det var personlige uoverensstemmelser, der lå bag bruddet mellem

142. Dansk Litteraturhistorie, bd. 3, 67.

143. Brev til forfatteren Erik Skram 14. dec. 1879, NKS 4500V KB.

144. Kulturkampen, bd. 2, 166–70. Dansk litteraturhistorie, bd. 3, 184.

145. Jfr. note 11 og Arup 128–31.

146. Mgbl. 9. marts 1882.

Edv. Brandes og Drachmann¹⁴⁷. Da dette var ved at være en kendsgerning, skrev Brandes i tidsskriftet Ude og Hjemme en anmeldelse af Drachmanns skuespil »Puppe og Sommerfugl«, som ikke rigtig faldt i hans smag. Men det var nu ikke, fordi Drachmann ikke skrev indignationslitteratur – de ideer, der eventuelt måtte have været i stykket, diskuteredes nemlig overhovedet ikke – men det var fordi skuespillet efter Brandes' mening var uden psykologisk sandsynlighed¹⁴⁸. I 1884 leverede Edv. Brandes i Politiken en kritik af Drachmanns nyeste drama »Lykken i Arenzano«. Edv. Brandes afholdt sig fra enhver politisk betragtning, men fandt, at stykket målt efter dramaturgiens regler var svagt¹⁴⁹. I dag er der ingen, der vil sætte spørgsmåltegn ved den vurdering, men dengang tog man den som udtryk for det fjendskab, der var mellem anmelder og forfatter. Følgen var, at Brandes afstod fra at anmelde folk, han var blevet uvenner med, fordi sådanne anmeldelser, ligegyldigt hvad han skrev, kunne misforstås. Kritiserede han, var det på grund af fjendskab. Roste han, var det, fordi han var fej¹⁵⁰.

I tilfældet Gjellerup havde Edv. Brandes ikke været glad for ét af de synspunkter, der gik igennem Germanernes Lærling fra 1882. I sin kritik havde han klart tilkendegivet, at han ikke delte Gjellerups syn på den sædelige renheds værdi og havde i øvrigt rost Gjellerups roman¹⁵¹. Sådan optræder Brandes flere gange. Han siger det, hvis han ikke er enig med digteren i et eller andet synspunkt, men det betyder ikke, at digteren får på hattepulden.

I 1884 kom Gjellerups hovedværk tragedien Brynhild. Skønt det lå Oehlenschlägers »Helge« nærmere end den realistiske roman, var Edv. Brandes overordentlig positiv. »Formen er stilfuld og yppig, en pragtfuld hermelskåbe kastet over en klagende amorin, der skrider pigeagtig frem under den tunge skuldervægt og viser sit forgræmmede ansigt over purporet.« Enkelte steder tillader han sig dog at spørge, om Gjellerup ikke ville have opnået endnu større resultater, hvis han havde valgt en mere nutidig form¹⁵². Gjellerup svarede benægtende. Ikke alene ville den realistiske form ikke passe Brynhild, men realismen var i det hele taget udlevet. Hvad Brandes angik, var han et rodløst menneske¹⁵³. Et spagfærdigt spørgsmål fik et kraftigt og næsten personligt fornærmende svar.

147. Rubow, 106-109.

148. Ude og Hjemme 1. oktober 1882.

149. Pol. 9. oktober 1884.

150. Jfr. EBs svar til Vilhelm Andersen Pol. 25. marts 1900, at det er hans princip ikke at anmelde dem, han er røget uklar med.

151. Mgbl. 10. dec. 1882.

152. Pol. 28. novbr. 1884.

153. Mgbl. 10. dec. 1884.

Det kunne derfor heller ikke komme som nogen overraskelse, at Gjellerup det følgende år med sin rejseskildring *Vandreåret* opsagde brøderne Brandes huldskab og troskab¹⁵⁴. Men det skyldtes ikke på nogen måde, at han havde fået på hattepulden, fordi han ikke holdt ideernes fane højt. Nej, grunden var, at han var blevet træt af en rolle, han selv havde valgt, men som passede dårligt til ham på grund af hans dragning mod det spirituelle. Han var blevet træt af at være *Sct. Georgs* besynger, hvad Georg Brandes aldrig havde bedt ham om, men nærmest havde følt sig lidt generet af¹⁵⁵.

På grundlag af det foregående må man konkludere, at Edv. Brandes faktisk under sit arbejde som litterær redaktør ved *Morgenbladet* anvendte digtningen som et politisk instrument. Den moderne litteraturs sejr gjorde til Venstres, konservative skribenters kunstneriske fallit gjorde til Højres. Imidlertid var Brandes en for fin æstetiker til at udtale vurderinger, som han i virkeligheden ikke mente, og til at forlange af digterne, at de skulle være propagandister. Det var heller ikke nødvendigt, at de var propagandister. For var man realistisk forfatter, var man i følge den brandeske definition af realisme også venstreorienteret. Edv. Brandes' synspunkt kan minde lidt om et synspunkt, man undertiden møder i dagens debat, når journalister, der er blevet angrebet for at have lavet venstreorienterede og ensidige udsendelser i radio eller tv, svarer med, at de kun har fremlagt sandheden om et eller andet emne. At den så virker som propaganda for venstreorienterede synspunkter, kan ikke være deres fejl. Sandheden er venstreorienteret.

En ting var imidlertid, at Edv. Brandes kæmpede for at bibringe publikum den overbevisning, at digtningen var Venstre, kæmpede for et nyt politisk og kulturelt klima, en anden ting var, om det lykkedes. En besvarelse af dette spørgsmål kræver for det første, at man undersøger, hvordan publikum reagerede. Var det ved at blive offentlig mening, at hvad der produceredes af god litteratur i Danmark, var venstreorienteret? På grundlag af Edv. Brandes' og Hørups indsats i 1880–84 kan spørgsmålet ikke besvares. Men ser man på de to mænds indsats fra 1884 og frem til århundredeskiftet, må man konstatere, at selv om det vel ikke lykkedes at beherske opinionen, havde man dog held til at øve en

154. Dansk litteraturhistorie, bd. 3, 216–18.

155. Digtet til *Sct. Georg* i *Rødtjørn* havde givet brandesianernes modstandere skyts i hænde . . . For var det ikke et bevis for, at troen ikke kunne undværes. »Først satte Gjellerup fantasiens og troens hinsides til auktion og købte som ægte materialist en række sanselighedens varer i stedet. Dog mennesket kunne ikke leve uden tro, så da Gjellerup havde afsvoret alle guder, så han sig om efter en at tilbede og kanonisere så Georg Brandes.» *Dgbl.* 17. januar 1882.

væsentlig indflydelse på den, hvad der blandt andet manifesterede sig i, at Edv. Brandes' ord om de forskellige digterværker fik meget stor betydning for deres større eller mindre succes¹⁵⁶. Uden det arbejde, der var præsteret ved Morgenbladet, ville det sikkert have været vanskeligt at nå så forholdsvis gode resultater i Politiken-perioden. I Morgenbladsperioden gik det dog trægt med opinionsformningen – vel blandt andet fordi Berg forlangte, at der skulle tages så meget hensyn til landbefolkningen. Ved udgangen af 1883 var tallet på Morgenbladsabonnenter 2500¹⁵⁷. Der havde med andre ord været en fremgang på ca. 1000, siden de tre udgivere overtog Morgenbladet i 1880.

At den kreds, Morgenbladet henvendte sig til, blev stærkere, er dannelsen af Studentersamfundet og den liberale vælgerforening vidnesbyrd om. De radikale sørgede for at gøre foreningerne til støtteorganisationer. Om den nye studenterforening, som Edv. Brandes benævner studentersamfundet, skriver han f. eks. til den ældre broder: »Nu har vi ganske fået hånd i hanke med den. Levison bliver i morgen indsat i bestyrelsen.«¹⁵⁸ (Levinson tilhørte den jødiske kreds af radikale). Nævnes må det også, at studentersamfundets første formand blev Victor Pingel, en god bekendt af brødrene Brandes, lærer på Metropolitanskolen, ivrig geolog og næsten fanatisk tilhænger af Det litterære Venstre¹⁵⁹. Endelig blev Georg Brandes kaldt hjem fra Berlin i 1883. Hjemkaldelsen blev muliggjort, fordi en kreds af mænd og kvinder, der ønskede at forblive ukendte for Georg Brandes, stillede en årlig sum til rådighed for ham, der svarede til en professorløn, dvs. 4.000 kr., for en periode af 10 år¹⁶⁰. Edv. Brandes havde, hvis hans ord ellers står til troende, ikke taget nogen del i dette initiativ, men nøjedes med at overbringe tilbudet til Georg Brandes¹⁶¹. Men hvor ukendte disse mænd og kvinder end var, er deres tilbud udtryk for en vis tilslutning til åndsradikalismen.

Skulle Edv. Brandes' stræben lykkes, måtte det parti, han kæmpede for, Det litterære Venstre, bevare sin indre soliditet. Siden slutningen af halvfjerdserne var Det litterære Venstre ikke udelukkende et dansk foretagende. I 1879 og 1880 var Edv. Brandes begyndt at brevveksle med Alexander Kielland og August Strindberg, der med ét slag i kraft af deres

156. Jfr. den iver Jonas Lie lagde for dagen for at sikre sig gode anmeldelser fra brødrene Brandes. Brevvekslingen mellem EB og Lie i BBB, bd. 5, f. eks. br. 40 mellem de to.

157. Pol. 1. oktober 1934.

158. BBB, bd. 2, br. 74 til GB (maj 1882).

159. Jfr. Henrichsens biografi i Forfatningskampens Mænd.

160. Levned, bd. 3, 28 f.

161. BBB, bd. 2, br. 76 juni 1882 til GB.

debutarbejder havde skaffet sig en fremskudt position blandt de realistiske forfattere ¹⁶². Hensigten var tydeligt nok at gøre det litterære fremskridtsparti til et nordisk foretagende. I sit første brev til Strindberg skrev Brandes: »Jeg tror, at De muligvis ville slutte Dem til vort program, og jeg ved, at vi ville meget ønske Dem som forbundsfælle.« ¹⁶³ I et senere brev hed det: »De er den mand, der skal vække Sveriges litteratur, som skal være fører for den nye tid.« ¹⁶⁴

Forbindelserne med Strindberg og Kielland blev dog ikke helt det, som Edv. Brandes havde håbet. Med Strindberg ophørte forbindelsen i 1882 (den blev dog genoptaget 1885) ¹⁶⁵, og hvad Kielland angik satte Brandes ganske vist megen pris på hans bøger ¹⁶⁶, og der udviklede sig et varmt venskab mellem de to, men på den anden side var Brandes lidt skuffet over, at Kielland holdt sig så fornemt tilbage fra den daglige strid ¹⁶⁷.

Kunne det end forlene det moderne gennembrud med en vis autoritet, at talentfulde digtere i de nordiske broderlande bekendte sig til den realistiske skrivemåde – det gjaldt ikke alene de nye digtere Kielland og Strindberg, men også gamle som Bjørnson og Ibsen – betød det dog ikke så meget i den daglige kamp. Her kunne Edv. Brandes stadig kun regne med dem, der hørte til Det litterære Venstre i Danmark. Men i 1883–84 begyndte partiet at slå revner: først forlod Drachmann det og derefter Gjellerup. Det kunne se ud til, at grunden slog revner under Edv. Brandes. Det har Berg ganske givet regnet med, idet han tog Drachmanns parti, da denne gjorde oprør ¹⁶⁸.

Situationen var uhyre farlig for Edv. Brandes. I det øjeblik Berg øjnede en mulighed for at bryde med Brandes uden at lægge sig ud med hele den litterære bevægelse, var muligheden for, at han hævdede samarbejdet med Brandes, meget stor, fordi risikoen derved ville blive mindre. Det vil med andre ord sige, at såvel Edv. Brandes' politiske som litterære stilling kunne få et grundskud, den litterære, fordi de opløsningstendenser, der var inden for Det litterære Venstre, yderligere ville kunne

162. Det første brev mellem EB og Kielland i BBB, bd. 5, br. 1 17. januar 1879.

163. Brevvekslingen med Strindberg blev indledt i 1880, BBB, bd. 6, br. 1 juli 1880 til Strindberg.

164. BBB, bd. 6, br. 3 14. august 1880 til Strindberg.

165. BBB, bd. 6, br. 24 og 25 fra brevvekslingen med Strindberg er dateret henholdsvis 13. september 82 og 9. juni 1885.

166. EBs anmeldelse af Arbejdsfolk i Mgbl. 5. juni 1881 og BBB, bd. 5, br. 35 25. februar 1880 til Kielland, hvor det hedder om den netop afsluttede »Garman og Worse«: »De har skrevet en god bog, alvorlig, fin og følt. De er en sand gentleman i Deres produktion.«

167. BBB, bd. 5, br. 58 1. septbr. 1880 til Kielland.

168. Rubow, 131.

få næring, hvis Berg slog hånden af Brandes, den politiske, fordi en sådan handlemåde fra Bergs side ville kunne influere uheldigt på Brandes' stilling på rigsdagen.

Udgjorde uroen inden for Det litterære Venstre end en reel fare for de mål, Edv. Brandes kæmpede for at realisere, skulle det dog vise sig, at det ikke var muligt at opstille noget alternativ til Det litterære Venstre. Drachmanns danske litteraturbevægelse gik i sig selv¹⁶⁹. Også politisk stod Edv. Brandes for stærkt til at kunne vippes af pinden. Derfor bevarede han, som vi vil se af det følgende, den litterære såvel som den politiske basis for det, der var hans mål. Kampen, der allerede havde givet nogle resultater, kunne fortsættes. Det vil derfor også være forkert, som Hakon Stangerup og Rubow har gjort det¹⁷⁰, at tale om noget moderne sammenbrud i forbindelse med bruddet mellem Edv. Brandes-Hørup og Berg.

Dette kapitel må slutte med en konstatering af, at alliancen mellem Berg og Edv. Brandes på Morgenbladet affødte voldsomme brydninger de to imellem. Grundtvigianere og brandesianere kunne ikke samarbejde. Man må afvise Hakon Stangerups forklaring, at dette skulle skyldes, at Edv. Brandes kun en tid lang formåede at skjule, at han var et intolerant menneske, der ikke ville tåle andre ideer end sine egne.

Men hvad var da årsagen til, at samarbejdet ikke blev nogen succes? Årsagen er for det første, at Edv. Brandes og Berg havde et meget forskelligt udgangspunkt, da de i fællesskab overtog Morgenbladet. Edv. Brandes ønskede at gøre bladet til en fin avis, der først og fremmest henvendte sig til bybefolkningen, og som forfægtede brødrene Brandes' litterære og sociale ideer. Berg var derimod bange for at skræmme landbefolkningen væk. Uvilkårligt trak Berg og Brandes i hver sin retning. For det andet forstod Berg og Brandes noget forskelligt ved ligeberettigelse mellem brandesianere og grundtvigianere: Berg betragtede grundtvigianernes positioner og rettigheder som naturlige, således at en indskrænkning af dem for ham stod som et udtryk for brandesiansk intolerance, medens Brandes mente, at skulle ordet ligeberettigelse have noget reelt indhold, måtte Det litterære Venstre stå stærkere end før. Dette understregede han i sin tale på Langeland 9. september 1882. Edv. Brandes' Grundtvig-essay er et vidnesbyrd om hans træthed ved at tale med dæmpet tonefald af hensyn til landbefolkningen.

Sin kultur- og litteraturpolitik lagde Edv. Brandes bevidst an på at trænge Højre i baggrunden både for at skabe et mere frisindet klima og

169. Dansk litteraturhistorie, bd. 3, 124.

170. Rubow, 142–43 og Kulturkampen, bd. 2, 268–274.

for at give Venstre sejren i den politiske kamp. I hvor høj grad det lykkedes for ham at vinde publikum kan ikke nøjagtig siges, men forskellige forhold tyder dog på, at han og Hørup var nået et stykke hen ad vejen.

Imidlertid truede brydninger i Det litterære Venstre tillige med uoverensstemmelser med Berg med at sætte en stopper for Brandes. Muligheden bestod, at Berg ville hæve samarbejdet, i det øjeblik risikoen syntes mindst. Samarbejdet blev hævet, men virkningen heraf blev ikke, som vi skal se, helt, som Berg havde tænkt.

IV. Bruddet med Berg

I begyndelsen af december 1883 erfarede Brandes-kredsen, at det var Bergs hensigt at opsigte kontrakten med bladets to andre udgivere. En kort tid gik Hørup og Brandes rundt i uvished: den 8. dec. var Hørup således overbevist om, at opsigelsen ville komme, et par dage senere troede han, at faren var drevet over. Men den 12. december tilkendegav Berg så officielt, at kontrakten ville udløbe uden fornyelse, hvilket vil sige, at de jyske ejere skulle overtage bladet fra udgiverkonsortiet ¹⁷¹.

Derefter forelagde Berg sagen for de to venstregrupper, de moderate og Folketingets Venstre, og på et partimøde, hvor hverken Brandes eller Hørup var tilstede, traf man den beslutning, at Morgenbladets bestyrelse for fremtiden skulle bestå af to repræsentanter for Folketingets Venstre og én for de moderate.

Det synes, som om Berg kun havde til hensigt at skille sig af med Brandes. For efter partibeslutningen fik Hørup tilbud om at fortsætte som bestyrelsesmedlem og redaktør ved avisen. Imidlertid stillede Hørup den betingelse, at han som redaktør skulle have suveræn myndighed, hvad der ville betyde, at tingene ville fortsætte i den vante skure, fordi Hørup ville beholde Edv. Brandes som redaktør af litteratur- og kulturstoffet. Naturligvis ville Berg ikke gå med til dette, men han tilbød i stedet Hørup, at han skulle være uafsættelig. Men det var ikke tilstrækkeligt for Hørup. Brandes skulle med, ellers ville han ikke være redaktør ¹⁷². Udelukkende kærlighed til Brandes var det næppe, der dikterede Hørups handlinger. Han har sikkert været bange for, at Berg og Bojsen skulle dominere ham, som Brandes og han før havde domineret Berg. Resultatet blev, at Hørup og Brandes stod uden blad.

171. Levned, bd. 2, 268–74.

172. Bergs beretning jfr. note 117, Hørups kommentar til beretningen i Pol. 12. februar 1885. Hørup polemiserer voldsomt mod Berg, men kan ikke benægte, at det faktiske begivenhedsforløb har været som skildret af Berg. Det er fortolkningen af begivenhederne, de to er uenige om.

Den tilnærmelse til de moderate, der lå i at gøre Bojsen til medlem af Morgenbladets bestyrelse, førte Berg videre i 1884. I august forelagde han på et møde mellem Folketingets Venstre og de moderate forslag om at slutte de to grupper sammen i én. Forslaget faldt, men der opnåedes dog enighed om et nærmere samarbejde de to grupper imellem¹⁷³. Ihærdig som han var, gjorde Berg dette samarbejde tættere, end Hørup og Brandes brød sig om, idet han forsøgte at gøre fællesmødet til gruppernes kompetente organ¹⁷⁴. Da Hørup, Jens Busk og Brandes satte en stopper for dette, stillede Berg påny forslag om en sammenslutning af de to grupper. Det var i begyndelsen af november 1884. Syv stemte imod, blandt dem Edv. Brandes og Victor Pingel, tolv afholdt sig fra at stemme, bl. a. Jens Busk og Hørup, og endelig var syv fraværende¹⁷⁵. Af de moderate og dem, der stemte for, opstod gruppen Danmarks Venstre, af de andre Folketingets Venstre, der meget hurtigt i almindelig tale fik betegnelsen Det europæiske eller Det radikale Venstre.

Edv. Brandes har oplyst, at Berg, inden han sprængte Folketingets Venstre, spurgte ham, om han ville følge ham¹⁷⁶. Men denne henvendelse har naturligvis kun været formel, da Edv. Brandes, som også hans stemmeafgivning viser, vel omtrent var Bergs skarpeste modstander. De to begivenheder: Brandes' og Hørups afskedigelse fra Morgenbladet og Bergs sprængning af Folketingets Venstre hører sammen, fordi Bergs optræden i slutningen af 1883 satte en kæde af begivenheder i gang, hvis slutning ikke nåedes, før Berg også politisk brød med Brandes og Hørup¹⁷⁷.

Viggo Hørup har i 1901 omtalt bruddet på denne måde: »Da skete det utrolige, det uventede, den mørkeste gåde i hele århundredets politik. I slutningen af 1883 forlod Berg de radikale og gik over til de moderate.«¹⁷⁸ Edv. Brandes finder det imidlertid knapt så gådefuldt. I begyndelsen af 1884 gav han denne bedømmelse af begivenheden: »Han er en stor slubbet, vor fede ven, som nu er i færd med at tilkøbe sig en ministertaburet . . .«¹⁷⁹ I en kronik fra 1922 skriver Edv. Brandes, at årsagen til bruddet var den, at situationen i 1880–83 havde været den, at Hørup støbte kuglerne, og Berg fyrede dem af. Hørup drev Berg så-

173. Pol. 6. oktober 1884.

174. Mgbl. 9. novbr. 1884.

175. Mgbl. 12. novembr. 1884.

176. Pol. 9. febr. 1885.

177. En af Bergs levnedsskildrere skriver ganske vist, at der ikke er nogen sammenhæng, Nørgaard 72.

178. Skrift og Tale, bd. 3, 364.

179. BBB, bd. 5, br. 83 6. januar 1884 til Kielland.

dan frem, at denne til sidst følte sig skræmt af udfaldets voldsomhed og forlod Hørup¹⁸⁰. Med andre ord var Berg kommet til venstre for sig selv, og det søgte han at råde bod på ved en tilnærmelse til de moderate. Dertil kom, skriver Brandes, at Berg følte Morgenbladets kurs som et åg, så meget mere som han var udsat for utallige stiklerier og forestillinger om, at det kunne en mand som han dog ikke gå med til. Dog, havde det ikke været for udsigten til at blive minister, er det ikke sikkert, at bruddet var kommet, tilføjer Brandes. Denne komplekse årsagsforklaring ser nærmest begivenhederne således: Berg nærmede sig de moderate bl. a. for at stå stærkere i forhold til Hørup, han var utilfreds med Morgenbladets kurs, og denne utilfredshed blev forøget ved de moderates beklagelser over Morgenbladet. Dette var baggrunden. Den udløsende årsag var hans ønske om at blive minister.

Efter min mening er dette den rigtige forklaring på årsagen til bruddet. For det første var Berg, som tidligere omtalt, utilfreds med Morgenbladets kulturelle linje, for det andet havde han grund til at formode, at et brud med Brandes ikke ville være ensbetydende med et brud med litteraturens mænd, fordi Drachmann havde sat sig i spidsen for en dansk digterbevægelse. Samtidig var Berg udsat for et kraftigt pres både fra moderate og grundtvigianere, der var utilfredse med Morgenbladets linje¹⁸¹.

Dertil kom, at den politiske situation var blevet en helt anden 1883 og 84 end 1880, da forbundet mellem Berg og Brandes blev etableret. Dengang førte Berg en veritabel udryddelseskrig mod de moderate, nu var disse derimod blevet stadig nærmere forbundsfæller. Havde det været ønskværdigt i 1880, at Brandes forulempede de moderate, var situationen den stik modsatte nu. Nu var det tværtimod en belastning for det ønskede samarbejde med den anden venstregruppe. Altså: hvor den politiske taktik tidligere havde tilsagt Berg at bære over med de åndelige forskelle mellem ham selv og Brandes, tilsagde den ham nu det modsatte, samtidig med at de åndelige brydninger var blevet større og risikoen ved at tage konsekvensen af dem mindre (p. gr. af Drachmann). Endelig så Berg formentlig samarbejdet med de moderate som en chance for at stække Hørup, men dette ville han have større mulighed for at opnå, dersom han berøvede Hørup den støtte, han havde i Brandes. Således er baggrunden. Den udløsende årsag skulle imidlertid være Bergs ministeraspirationer.

180. Pol. 15. dec. 1922.

181. Jfr. de moderate og grundtvigianernes reaktion på Grundtvig-artiklen fra 9. september 1883. Måske kan man se Dk. F. (16. septbr. 1883)'s bemærkning om, at Morgenbladet var Det litterære Venstres organ som et hib til Berg, der jo hævdede, at bladet skulle være organ både for københavnske radikale og grundtvigianske bønder.

Er der dækning i kildematerialet for at antage, at Berg i slutningen af 1883 pludselig fattede håb om at blive minister? Man kan i alle tilfælde slå fast, at det har været en uhyre almindelig opfattelse i samtiden. Hele kredsen omkring Brandes havde den anskuelse; foruden Edv. Brandes kunne man nævne Hørup, Georg Brandes og Victor Pingel¹⁸². Det, at der er så mange, beviser naturligvis ikke noget, eftersom den viden, kredsen har haft, vel har stammet samme steds fra. Imidlertid må man slå fast, at det kendskab, som Georg Brandes havde til ministerspørgsmålet, er meget detaljeret: Klein havde fået Berg til at tro, at han ville blive minister til foråret (84), og hoffet havde betonet over for Berg, at en betingelse for hans udnævnelse var, at han frigjorde sig fra forsvarsfjender og ateister¹⁸³. Der kan vel ikke være tvivl om, at Georg Brandes korrekt gengiver broderens og Hørups viden om Bergs motiv, for det må være fra disse to, hans materiale kommer, eftersom både Edv. Brandes og Hørup umiddelbart efter bruddet følte sig sikre på, at det var ministeraspirationer, der havde fået Berg til at handle, som han gjorde. Det er sandsynligt, at de to direkte eller indirekte har deres oplysninger fra Klein, der må være en fortræffelig kilde til oplysning om, hvad han selv har foretaget sig.

En leder i Dagbladet fra september 1883 synes at bekræfte, at man i højrekredse var begyndt at afvise Venstres krav om regeringsmagten med den begrundelse, at partiet var blevet for ekstremt. I lederen »Vestres berettigelse fra et parlamentarisk synspunkt« stod der, at Venstre

182. Det hedder i Hørups svar på Bergs beretning om Morgenbladsforholdene, »Op-sigelsen faldt sammen med hårdnakkede rygter om en ministerkrise; hr. Berg ønskede for intet tilfælde at have et blad i ryggen, som han ikke var fuldt herre over.« (Pol. 12. februar 1885). For GB jfr. følgende note. Pingel giver udtryk for samme opfattelse i Politisk tilbageblik, 6. Foruden de i teksten nævnte må N. J. Larsen anføres. Også han mener i sine erindringer, at det var udsigten til at blive minister, der fik Berg til i efteråret 83 at skille sig af med Hørup. Larsen, 28. Da han ikke tilhørte Hørup-Brandes-kredsen, men derimod den skare af medlemmer af Folketingets Venstre, der fulgte med Berg, da han og de moderate sluttede sig sammen i Danmarks Venstre, har hans udsagn måske så meget større vægt. Endelig må Morgenbladet nævnes, idet det 5. februar 1885 skrev, at grunden til, at Berg ikke blev minister, var spaltningen i Venstre i 84. Da Morgenbladet som Bergs talerør må have en vis chance for at vide noget om Berg, kan Morgenbladets oplysninger vel tolkes på den måde, at Berg har håbet på i 1884 at blive minister. Man kunne indvende mod teorien; at Berg håbede på at blive minister ved at kappe den radikale hale, at Morgenbladet dog siger, at det netop var, fordi partiet spaltedes i en moderat og radikal fløj, at Berg ikke blev minister. Denne indvending gælder imidlertid ikke, dersom man tilslutter sig fremstillingens opfattelse, at det oprindelig ikke var Bergs hensigt at bryde med Hørup. Spaltningen i slutningen af 84 var et resultat af Bergs fejlbedømmelse af situationen.

183. Levned, bd. 3, 70-72.

efter at have sluttet forbund med Det litterære Venstre havde fået en helt anden karakter, fordi sidstnævnte parti havde brudt staven over religionen, var radikalt i sociale spørgsmål osv. Derfor ville regeringsmagtens overgang til Venstre betyde en langt større forandring end før. »Modstanden mod dette spring over til noget nyt, til et ministerium, der ville repræsentere et væsensforskelligt grundsyn på samfundsforholdene, kosmopolitisk i vort forhold til udlandet, radikalt i de sociale forhold og i bedste fald ligegyldigt i de religiøse, er derfor ganske naturligt blevet både sejere og mere energisk.«¹⁸⁴ Hvadenten Chresten Berg har fået kendskab til disse synspunkter ved at læse Dagbladet eller ved at få dets leder refereret – eventuelt af hoffet – har de meget vel kunnet give ham den forestilling, at gik det ekstreme anstrøg af partiet, skulle vejen være banet for at komme til magten.

Konklusionen må blive, at det virkeligt er muligt, at Erik Arup har gættet rigtigt i sin Hørup-biografi, da han gjorde sig til talsmand for, at det var udsigten til at blive minister, der fik Berg til at kappe den radikale hale af¹⁸⁵. Men selv om dette virkelig synes at have spillet ind i Bergs overvejelser, er det ganske forkert, som Arup gør, at tillægge det den altovervejende betydning og bagatellisere de åndelige brydninger.

Hvordan var Edv. Brandes' rolle i disse begivenheder? Efter min opfattelse var det oprindeligt slet ikke Bergs mening at bryde med Hørup. Det var kun Edv. Brandes, han var ude på at skille sig af med. Hvis man prøver at genskabe den situation, Berg befandt sig i i slutningen af 1883, vil dette være meget klart. De spørgsmål, man må stille for at kunne gøre dette, er: Hvordan opfattede beslutningstageren den situation, han befandt sig i? Hvilke alternativer mente han, der stod åbne for ham? Og hvilke forventninger knyttede han til sit valg? Det første spørgsmål er der allerede svaret på med beskrivelsen af de dybereliggende årsager til bruddet. Dog må det tilføjes, at Berg øjensynligt ikke har ment, at samarbejdet mellem Hørup og Brandes var så tæt, at de ikke kunne skilles ad. Havde han ment det, forekommer hans gentagne forsøg på at holde fast på Hørup nemlig besynderlige. Berg har ment, at han i 83 havde en gunstig lejlighed til at skaffe sig af med Brandes.

Flere alternativer stod åbne for Berg: han kunne nøjes med at afskedige Brandes, han kunne sige farvel til både Hørup og Brandes, og han kunne endelig lade situationen være uforandret. Berg håbede med sin handling på at komme til at stå stærkere i forhold til Hørup, han sigtede

184. Dagbl., 24. septbr. 1883.

185. Arup, 149–52.

mod at fjerne et irritationsmoment for hans bedre forståelse med de moderate, og han håbede vistnok på at kunne blive minister. Dette var Bergs billede af situationen. Fejlen ved det var, at det ikke stemte overens med virkeligheden, hvad der resulterede i, at Berg for det første ikke blev minister og for det andet kom så langt ud, at han til sidst også måtte bryde med Brandes og Hørup på rigsdagen.

Når Berg bedømte situationen forkert, var årsagen, at han tog forkert bestik af Edv. Brandes' position. Hverken kulturpolitisk eller rigsdagspolitisk betød afskedigelsen, at nu brød alt sammen for ham. Drachmanns danske litterære bevægelse blev der ikke noget af, den af brødrene Brandes påvirkede forfatter Erik Skram og Sophus Schandorph, der i første omgang så ud til at ville blive ved Morgenbladet, forlod det, da det kom til stykket, alligevel¹⁸⁶. Edv. Brandes besvarede fra første færd afskedigelsen fra Morgenbladet med et løfte om at ville begynde et blad på egen hånd¹⁸⁷, og førte på mindre end et år takket være sine forbindelser med jødisk finans sine planer ud i livet. Med andre ord var Edv. Brandes stadig en magtfaktor på det kulturpolitiske område, som det kunne betale sig at være allieret med. Dertil kom, at han også politisk stod stærkere, end Berg havde regnet med. Hørup stillede sig loyalt på Brandes' side ved at handle ud fra devisen: enten os begge to eller slet ingen af os. Konsekvensen af dette sammenstød mellem Bergs opfattelse af virkeligheden og virkeligheden i objektiv forstand blev, at forsøget på at sætte Brandes skakmat i sidste ende medførte et brud mellem Berg og Hørup-Brandes på rigsdagen: både Hørup og Brandes forstod, at holdt de ikke sammen, ville de blive trykket af Berg¹⁸⁸.

Derimod vil det sikkert være forkert at tillægge spaltningen af Folketingets Venstre så stor betydning, at resultatet blev, at Berg ikke blev minister. Ganske vist skrev Morgenbladet det i begyndelsen af 1885¹⁸⁹, men det er sikkert en anden af Bergs fejlbedømmelser. Sagen er den, at Højre ganske enkelt ikke har villet afgive magten. De forskellige grunde, som det angav for dette, har ikke været andet end undskyldninger. Det er situationen i 83–84 netop et udmærket eksempel på, når det først hedder, at Venstre ikke vil kunne komme til magten, før forbindelsen

186. Levned, bd. 3, 73 f og Dansk litteraturhistorie, bd. 3, 318–19 og 93.

187. Arup, 152.

188. Edv. Brandes opfattede Berg som en tyrann. I BBB, bd. 2, br. 126 23. novbr. 1884 til Jacobsen hedder det: »Det ser gudskelov ud til, at den uhyre lump har gjort i nældeerne. Han har ikke tænkt sig en sådan modstandskraft hos bønderne over for hans pression og trusler. Men han havde tyranniseret dem så brutalt, at de var aldeles urørlige ... alt, hvad han har opnået er at gøre Hørup til fører for et parti på 25 ...» Med den uhyre lump tænkes der på Berg.

189. Mgbl., 5. febr. 1885.

med Det litterære Venstre er brudt og derefter, da dette virkelig er sket, at Venstre er for spaltet til, at man kan overdrage det regeringsmagten.

Edv. Brandes' rolle under begivenhederne var da den, at han var med til at sætte skel i Venstre. Fra nu af, dvs. efter at den mere konservative del af Folketingets Venstre var gået op i de moderate, fandtes der en radikal gruppe i tinget. Inden for denne mindre gruppe, der i 1884 efter spaltningen var på 25 mand¹⁹⁰, ville Edv. Brandes have større mulighed for at gøre sine synspunkter gældende. Han havde nu håb om, at by og land ville blive lige stærkt stillede – i alt fald i Det europæiske Venstre. Danmarks Venstre markerede bevidst, at det først og fremmest var bøndernes parti. Det fremgik med al mulig tydelighed af den programerklæring, som Frede Bojsen offentliggjorde i Morgenbladet den 16. november 1884. Hvad der særkender det, er, at det er bygget op af og består af landbefolkningen. Det er naturligvis glædeligt, at venstresagen især i de sidste år har fundet en vis tilslutning i København, men det må, slog Frede Bojsen fast, ikke forandre Venstres karakter, hverken hvad mål eller midler angår¹⁹¹. I urbane vendinger var det en afvisning af den københavnske radikalisme.

Mindre urban, men om muligt endnu tydeligere var afvisningen i den officøse leder »Politiske Alliancer«: »Den gamle nationalliberale klike i København, der i egne øjne repræsenterede al landets intelligens overfor »transtøvler« og »tørvemose«, var ikke væsentlig forskellig fra den moderne klike, der under en demokratisk sminke protesterer mod »at gå under bondeåget« – ligesom i sin tid pariserkommunen.«¹⁹² Således var ordene. Man ser, hvordan Det danske Venstres angreb koncentreredes omkring Edv. Brandes og den københavnske radikalisme. Selve det øgenavn, som de moderate hæftede på Folketingets Venstre: »Det europæiske Venstre«, peger i samme retning, for det hentyder til Edv. Brandes' ord i hans valgopråb til vælgerne i 1880: »Jeg hylder på de fleste områder sådanne anskuelser, som overalt i Europa repræsenteres af Venstre.«¹⁹³

Derved kommer Det danske Venstre vel nok til at tillægge Edv. Brandes noget større betydning, end han faktisk havde i Det radikale Venstre. I et svar på et angreb i Morgenbladet sagde han selv, at modstanderne gjorde for meget ud af ham, da hans nærværelse i et bestemt parti ikke kunne give det dets karakter. »Et medlem, der nødvendigvis spiller

190. De 25 er opregnet med navns nævnelser i Pol. 11. novbr. 1884.

191. Mgbl., 16. novbr. 1884.

192. Mgbl., 24. septbr. 1884.

193. Mgbl., 15. septbr. 1880.

en meget beskeden rolle i tinget under den nuværende storpolitiske strid . . . kan dog ikke give partiet et program.«¹⁹⁴

De mange angreb, der fremkom på ham og det, han stod for, i slutningen af 1884 og begyndelsen af 1885, foranledigede til sidst Edv. Brandes til at tage til genmæle med et stort foredrag om nationalfølelse¹⁹⁵. Han vender sig mod de moderates forsøg på at tage patent på danskhed, for det indeholder i virkeligheden en anklage mod »europæerne« for at være unationale. Men derved går de moderate blot Højres ærinde, idet de bruger samme metode som Højre: Vil modstanderen ikke gå ind på ens synspunkter, så stempler man ham som unational. Men, siger Edv. Brandes: »Det burde være den politiske morals A. B. C., at ethvert parti betragter sine formål som gavnlige for det hele land – som nationale . . .« Derefter skitserer han et program for Det radikale Venstre, der var et positivt modstykke til Bojsens programerklæring den 16. november 1884. Radikale vil vi gerne hedde, siger han, »thi en radikal politiker . . . tænker de politiske tanker helt ud – uden autoritetshensyn, uden menneskefrygt . . .«. De radikale er overbeviste om, at stat og kirke må adskilles, at Danmarks bevarelse ikke beror på våbenmagt, at republikken er den bedste statsform, og at kvinden må gøres ligeberettiget i social og økonomisk henseende.

Disse krav minder om dem, Edv. Brandes gjorde sig til talsmand for i sin tale fra 1882, men det er værd at mærke sig, at Brandes nu erklærer, at de er hans partis mål. De tanker, han dengang slog til lyd for, er kommet til at stå stærkere. Hvor radikal Edv. Brandes end var, ville han dog ikke forlange alt eller intet. Man bør være opportunist og nøjes med de fremskridt, forholdene tillader. I sidste ende skal Det radikale Venstre nok nå det mål, det har stillet sig for øje, idet »man hver gang man kan flytte den offentlige mening en hanefjed, lægger alle kræfter i for at rydde vejen . . . Den radikale politik vil med ét ord skabe en demokratisk offentlig mening, der kan beherske landet.« Atter en gang ser man, hvorledes Brandes ser det politiske arbejde som et samspil imellem vælgermasse og repræsentationsorgan, og hvilken vægt han tillægger det at have opinionen på sin side.

Denne afhandling må slutte med en konstatering af, at begivenhederne i slutningen af 1883 og 1884 trods påstande om det modsatte (Stangerup og Rubow) styrkede Edv. Brandes. Han stod nu i et ganske vist lidt mindre parti, men det var i langt bedre overensstemmelse med hans synspunkter, dvs. at det var et parti, hvor håbet om at realisere en

194. Pol., 9. februar 1885.

195. Pol., 10. februar 1885.

ligeberettigelse mellem den københavnske radikalisme og bøndernes moderation ville være større. Resultatet af alliancen med Det litterære Venstre var blevet, at der var blevet sat skel i Venstre.

Forkortelsesliste

Litteratur

- Frøde Aagaard: C. Berg. En dansk politikers levnedsløb. 1929. (Aagaard).
 Erik Arup: Viggo Hørup. 1941. (Arup).
 Edv. Brandes: Gyngende grund. 1882. (Gyngende grund).
 Edv. Brandes: Lægemedler. 1881. (Lægemedler).
 Georg Brandes: Det moderne gennembruds mænd. 1883. (Det moderne gennembrud).
 Henning Fenger: Den unge Brandes. 1957. (Fenger).
 Erik Henriksen: Chresten Berg. 1911. (Berg).
 Erik Henriksen: Viggo Hørup. 1910. (Hørup).
 Erik Henriksen: Mændene fra forfatningskampen, bd. 1–2. 1913–14. (Forfatningskampen, bd. 1–2).
 Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1870–1901. 1960. (Hvidt).
 J. P. Jensen: Valgene til rigsdagen 1848–1915. 1915. (Valgene til rigsdagen).
 Sv. Møller Kristensen: Digteren og samfundet, bd. 2. 1945. (Sven Møller Kristensen).
 Robert Neiiendam: Det kongelige Teaters historie 1974–1922, bd. 1–5, 1921–30. (Neiiendam).
 Fred. Nørgaard: C. Berg. 1915. (Nørgård).
 Johs. Garnæs Petersen: Jens Busk. Et levnedsløb. 1943. (Garnæs Petersen).
 Christian Rimestad: Digtere i forhør. 1906. (Rimestad).
 P. W. Rubow: Holger Drachmann 1878–97. 1945. (Rubow).
 Fred. Schyberg: Dansk teaterkritik. 1937. (Schyberg).
 Hakon Stangerup: Det moderne gennembrud. I Dansk litteraturhistorie, bd. 3. 1966. S. 9–332. (Dansk litteraturhistorie, bd. 3).
 Hakon Stangerup: Kulturkampen, bd. 1–2. 1946. (Kulturkampen, bd. 1–2).
 H. Wulf: Den danske rigsdag. Politiske portrætter af samtlige rigsdagens medlemmer 1879–81. 1882. (Wulf).

Kilder:

- Klaus Berntsen: Erindringer fra rigsdags- og ministerår. 1925. (Berntsen, bd. 2).
 Frede Bojsens politiske erindringer, udg. af Kristian Hvidt. 1963. (Bojsen).
 Georg Brandes: Levned. bd. 1–3, 1905–8. (Levned 1–3).
 Georg og Edv. Brandes. Brevveksling med nordiske forfattere og videnskabsmænd. Udg. af Morten Borup, bd. 2, 1940, bd. 5, 1941, bd. 6, 1939 og bd. 7, 1942. (BBB).
 Dagbladet. (Dagbl.).
 Dagens Nyheder.
 Dansk Folketidende (Dk. F.).
 F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser. 1910. (Hendriksen).
 V. Hørup i skrift og tale, udvalgte artikler og taler, bd. 1–3, 1904. (Skrift og Tale).
 Langelands Avis.
 N. J. Larsen: Erindringer fra kamppolitikens dage, en række samtaler fra kamppolitikens dage v. Sv. Martin. 1923. (Larsen).
 Madsen-Mygdal: Politiske oplevelser. 1911. (Madsen-Mygdal).
 Morgenbladet. (Mgbl.).
 V. Pingel: Et politisk tilbageblik. 1891. (Politisk tilbageblik).
 Politiken. (Pol.).

ligeberettigelse mellem den københavnske radikalisme og bøndernes moderation ville være større. Resultatet af alliancen med Det litterære Venstre var blevet, at der var blevet sat skel i Venstre.

Forkortelsesliste

Litteratur

- Frode Aagaard: C. Berg. En dansk politikers levnedsløb. 1929. (Aagaard).
 Erik Arup: Viggo Hørup. 1941. (Arup).
 Edv. Brandes: Gyngende grund. 1882. (Gyngende grund).
 Edv. Brandes: Lægemedler. 1881. (Lægemedler).
 Georg Brandes: Det moderne gennembruds mænd. 1883. (Det moderne gennembrud).
 Henning Fenger: Den unge Brandes. 1957. (Fenger).
 Erik Henriksen: Chresten Berg. 1911. (Berg).
 Erik Henriksen: Viggo Hørup. 1910. (Hørup).
 Erik Henriksen: Mændene fra forfatningskampen, bd. 1–2. 1913–14. (Forfatningskampen, bd. 1–2).
 Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1870–1901. 1960. (Hvidt).
 J. P. Jensen: Valgene til rigsdagen 1848–1915. 1915. (Valgene til rigsdagen).
 Sv. Møller Kristensen: Digteren og samfundet, bd. 2. 1945. (Sven Møller Kristensen).
 Robert Neiiendam: Det kongelige Teaters historie 1974–1922, bd. 1–5, 1921–30. (Neiiendam).
 Fred. Nørgaard: C. Berg. 1915. (Nørgård).
 Johs. Garnæs Petersen: Jens Busk. Et levnedsløb. 1943. (Garnæs Petersen).
 Christian Rimestad: Digtere i forhør. 1906. (Rimestad).
 P. W. Rubow: Holger Drachmann 1878–97. 1945. (Rubow).
 Fred. Schyberg: Dansk teaterkritik. 1937. (Schyberg).
 Hakon Stangerup: Det moderne gennembrud. I Dansk litteraturhistorie, bd. 3. 1966. S. 9–332. (Dansk litteraturhistorie, bd. 3).
 Hakon Stangerup: Kulturkampen, bd. 1–2. 1946. (Kulturkampen, bd. 1–2).
 H. Wulf: Den danske rigsdag. Politiske portrætter af samtlige rigsdagens medlemmer 1879–81. 1882. (Wulf).

Kilder:

- Klaus Berntsen: Erindringer fra rigsdags- og ministerår. 1925. (Berntsen, bd. 2).
 Frede Bojsens politiske erindringer, udg. af Kristian Hvidt. 1963. (Bojsen).
 Georg Brandes: Levned. bd. 1–3, 1905–8. (Levned 1–3).
 Georg og Edv. Brandes. Brevveksling med nordiske forfattere og videnskabsmænd. Udg. af Morten Borup, bd. 2, 1940, bd. 5, 1941, bd. 6, 1939 og bd. 7, 1942. (BBB).
 Dagbladet. (Dagbl.).
 Dagens Nyheder.
 Dansk Folketidende (Dk. F.).
 F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser. 1910. (Hendriksen).
 V. Hørup i skrift og tale, udvalgte artikler og taler, bd. 1–3, 1904. (Skrift og Tale).
 Langelands Avis.
 N. J. Larsen: Erindringer fra kamppolitikken dage, en række samtaler fra kamppolitikken dage v. Sv. Martin. 1923. (Larsen).
 Madsen-Mygdal: Politiske oplevelser. 1911. (Madsen-Mygdal).
 Morgenbladet. (Mgbl.).
 V. Pingel: Et politisk tilbageblik. 1891. (Politisk tilbageblik).
 Politiken. (Pol.).

Marcus Rubins brevveksling, bd. 1–4, udg. af Lorenz Rerup. 1963. (Rubin).
Rigsdagstidende Tillæg A. (RTA).
Rigsdagstidende. Forhandlingerne på Folketinget 1880–84. (RFF).
Tilskueren.
Ude og Hjemme.

Utrykt materiale:

Breve fra Edv. Brandes til Sophus Schandorph. Nye Kongelige Samling s. 640. Det kongelige bibliotek. (NKS 4640V KB).
Breve fra Edv. Brandes til Erik Skram. (NKS 4500V KB).

Navne:

Edv. Brandes (EB).
Georg Brandes (GB).